

Érettségi tételek

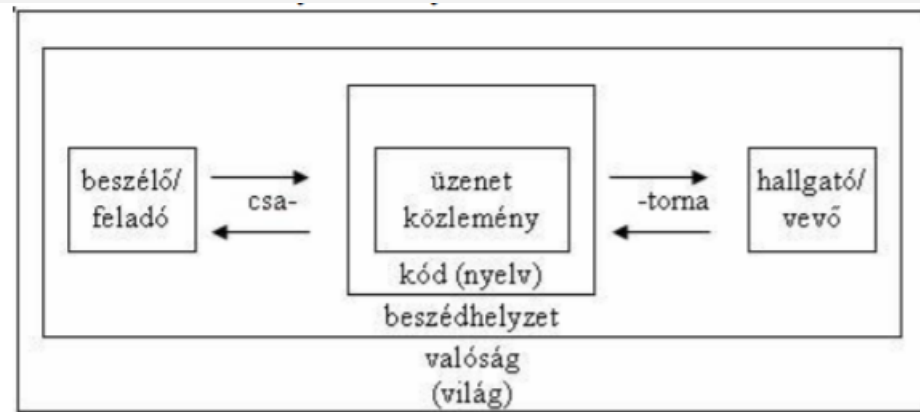
9. évfolyam

1. A kommunikációs folyamat tényezői és funkciói
2. A nem nyelvi kommunikáció kifejezőeszközei
3. A tömegkommunikáció jellemzői, nyelvi és képi kifejezési formái
4. Hangtan: a hangkapcsolódási szabályok és a helyesírás összefüggései
5. A morféimák szerepe a szóalak felépítésében
6. A mondatrészek fogalma, fajtái, felismerésük mondatban, helyes használatuk a mondatok felépítésében
7. Az egyszerű mondatok fajtái

1. A kommunikációs folyamat tényezői és funkciói

1. KOMMUNIKÁCIÓ: közlésfolyamat, bármely jelrendszernek az emberi érintkezésben való szándékos és kölcsönös felhasználása. Latin eredetű communicatio szóból származik (jelentése: közlés)

2. A KÖZLÉSFOLYAMAT TÉNYEZŐI:

- Feladó: adó, beszélő, kódoló; kigondolja, megformázza a gondolatokat, üzeneteket; különböző jelek (nyelvi és nem nyelvi jelek) segítségével üzenetet küld a címzettnek.
- Üzenet: a kommunikáció célja, tartalma, a közlésfolyamat tárgya, közlemény
- Címzett: vevő, hallgató, dekódoló; érzékeli, felfogja, értelmezi az üzenetet, ha módja van rá, akkor válaszol.
- Kód: az a jelrendszer, amelynek segítségével az üzenetet közvetítjük, azaz amelyen az üzenet kódolva van, mindkét fél által ismert nyelv vagy jelrendszer, a résztvevők a felhasznált kódot egyformán ismerik, azaz közös nyelvet beszélnek.
 - verbális: nyelvi jelrendszer
 - nem verbális jelek (mimika, testtartás, tekintet, gesztusnyelv, távolságtartás)
- Csatorna: a közvetítő közeg; az üzenet ezen keresztül jut el a feladótól a címzettig.

- Közös valóság: mind a két félnek ismernie kell, hogy megértsék egymást, megfelelő információk átadásával lehet pótolni
- Közös előismeret: közös tudás + közös előzmények: együtt, közösen élték át a felek már „felszavakból” is megértik egymást
- Beszédhelyzet: a szituáció, amelyben a közlésfolyamat elnyeri jelentését

3. A KOMMUNIKÁCIÓS FUNKCIÓK:

- elsődleges
 - tájékoztatás (tények közlése, információk szolgáltatása)
 - érzelemkifejezés
 - felhívás (figyelemfelkeltés, kérdés, kívánság, felszólítás; hallgatóságra irányul)
- másodlagos
 - kapcsolatteremtő, -fenntartó, -záró
 - értelmező (metanyelvi) – nyelvről beszélünk a nyelv segítségével
 - esztétikai szerep, poétikai funkció – gyönyörködtetés

4. A KOMMUNIKÁCIÓ ALAPVETŐ TÍPUSAI:

- egyirányú: pl.: előadás hallgatás
- kétirányú: pl.: vita
- közvetett: pl.: nem egy helyen egy időben (TV)
- közvetlen: pl.: egy helyen egy időben (magánbeszélgetés)

5. A KOMMUNIKÁCIÓ ZAVARAI

Azokat a tényezőket, amelyek megzavarják a folyamatot, gátolnak az üzenet eljutásában közös néven zajnak nevezzük.

- Nem értjük meg egymást
- Valaki fáradt, beteg...- belső tényezők zavaró hatása
- Elbeszélünk egymás mellett
- Más beszédhelyzet
- Külső tényezők zavaró hatása

2. A nem nyelvi kommunikáció kifejezőeszközei

Nem csak beszéddel lehet kommunikálni, hanem egyéb nem nyelvi formákban is, pl. ha integetünk; mosolygunk; forgatjuk a szemünket; rámutatunk egy táblára; csípőre tett kézzel állunk; stb. → ilyenkor mindig közvetítünk valamilyen üzenetet (és mások nem nyelvi üzeneteit is képesek vagyunk felfogni). Akkor is közvetítünk magunkról ilyen üzenetet, amikor nem is akarunk, mert szimplán az arcunk, testtartásunk sok mindent kifejez → „nem lehet nem kommunikálni”

A NYELVI kommunikáció (pl. egy beszélgetés) közben is használjuk a nem nyelvi kifejezőeszközöket (pl. gesztikulálunk, fintort vágunk, ide-oda lépegetünk, stb.)

A NEM NYELVI kifejezőeszközök:

- Tájékoztatnak a beszélő (Feladó) érzelmi állapotáról + a hallgatóhoz (Címzetthez) való viszonyáról.

- A hallgató is állandó visszajelzést ad.
- Nyomatékosítják a szöveget, mondanivalót (Üzenetet) → fontos, hogy összhangban legyen a szöveg a nem nyelvi jelekkel, különben sérül az üzenet, zavar keletkezik a kommunikációban (kétértelműség). (pl. mosolyogva szidunk le valakit; vagy fintort vágunk, miközben azt mondjuk, „de jó, hogy itt vagy!”, stb.)
- Kultúránként változóak is lehetnek (pl. araboknál elvárás, hogy evés után böfögni kell – nálunk illetlenség; vagy a japánok mindig meghajolnak a tisztelet jeléül - nálunk a hajlongás megalázkodást, szolgálalkúséget jelent; vagy egyes országokban a fejrázás jelenti az igent, a bólogatás a nemet...)

A nem nyelvi kifejezőeszközök fajtái:

1. A beszéd zenei eszközei

hangsúly – hanglejtés – hangerő – beszédtempó – beszédszünet

Mind fontos kísérői a beszédnek, sok mindent kifejezhetnek, üzenhetnek. (pl. lassan beszél: fáradtság; halkán beszél: titkos információ; gúnyos hangsúllyal új értelmet kap az üzenet, stb.)

2. **Mimika – arcjáték**, □ szem + szemöldök (tekintet), orr, száj, arcvonások, fej kommunikációja. A tekintetnek (szem + szemöldök) kapcsolatfelvevő (a kapcsolat úgy kezdődik, hogy meglátják egymást – felveszik egymás tekintetét) és kapcsolattartó funkciója is van (tartanak-e a beszélők szemkontaktust, figyelnek-e egymásra).

4 alapvető érzelem van, amely minden embernél ugyanolyan arcjátékban jelenik meg: öröm (mosoly), bánat (szemöldökráncolás, legörbülő száj), meglepettség (tágra nyílt szem, felvont szemöldök, általában nyitott száj), undor (orr-ráncolás, ajkak felbiggyesztése) → ezeket már az újszülöttek is tudják utánozni – egyetemes érzelmkifejezés

Ezeket kívül is nagyon sok üzenetet tudunk közvetíteni a mimikánkkal: szemforgatás, kacsintás, szemöldökráncolás, bólogatás, fintorok, stb.

3. Gesztusok (kézmozdulatok)

A kezünkkel már önmagában is sok mindent kifejezhetünk (pl. rámutatás, kézjelek, integetés, stb.); de a gesztusok természetes kísérői a beszédnek is.

4. Testtartás:

Már az is kifejezhet üzenetet, hogy hogyan állunk / ülünk, milyen a testtartásunk (pl. görnyedt háttal, lehajtott fejjel állunk vagy kihúzott háttal, felemelt fejjel).

A magabiztosságot az jelzi, ha valaki minél több helyet foglal, minél több helyre terjeszti ki a testét. Az önbizalomhiányt, szorongást az jelzi, ha valaki minél kisebbre húzza össze magát, a kezét a teste elé veszi. Görnyedt testtartás, pótcselekvések (pl. körömrágás, kéztördelés, hajbirizgálás). Csípőre tett kéz: terpeszállásban → sértődöttség; Egyik lábban előre lépve → harag, fenyegetés. Könyöklés: nyitott tenyérrel → unalom; zárt tenyérrel → érdeklődés

5. Térközsabályozás

Meg kell tartanunk a kommunikációs helyzetnek megfelelő távolságot a beszélgetőpartnertől (se túl távol, se túl közel ne álljunk) ha beszélgetés közben közelebb lépünk, vagy hátrálunk 1-

2 lépést, azzal is kifejezünk valamit. (Ez nem mindig megvalósítható, pl. tömött buszon mindenki túl közel van.)

Mindenkinek van egy saját, személyes tere (aurája), ez kb. 30 cm. Ezt tiszteletben kell tartani, különben megsértjük az illető személyes szféráját. Csak az léphet be, akit maga az illető enged be (pl. ölelés, puszi, stb.); de ha akaratán kívül közeledik valaki, az kellemetlen, bántó, sértő lehet (pl. valaki az arcába üvölt valakinek; fenyegetően közel lép, stb.).

6. Külső megjelenés – emblémák

Maga az öltözködés, ápoltság, higiénia, hajviselet, külső megjelenés is hordozhat üzenetet → azzal is kommunikálunk, ahogy kinézünk (pl. EMO, punk, stb. stílus; elegáns megjelenés, szakadt ruha, stb.)

Emblémák: Jelentéssel bíró tárgyak, eszközök a kommunikációs folyamatban. Pl. ékszerek, testékszerek, jegygyűrű, tetoválás, jelvények, felirat a pólón, napszemüveg, cigaretta, stb. → Ezek mind elárulnak dolgokat rólunk, a gondolkodásunkról → üzenetet közvetítenek.

3. A tömegkommunikáció jellemzői, nyelvi és képi kifejezési formái

Története:

- az első ipari forradalmat követően beszélhetünk róla: a dolgozóknak relatíve megnőtt a szabad ideje, a könyvnyomtatás feltalálása és elterjedése nyomán jelentősen emelkedett az írni-olvasni tudók száma, s ennek következtében az általános műveltségi színvonal. Az emberek többet kezdtek gondolkodni olyasmiről is, ami túllépte közvetlen – elsősorban a munkavégzéssel kapcsolatos – tapasztalataik körét.

- műszaki alapja: a nyomdaipar fejlődése, s különösen a rotációs nyomdagép feltalálása biztosította.

- száz éven át a sajtó, a mind nagyobb példányszámban megjelenő országos és világlapok – a maguk jóval szűkebb körében a helyi lapok – jelentették a tömegkommunikációt.

- a XX. sz. első évtizedeiben azután megjelent a rádió, majd húsz év múlva a televízió, s kialakult a modern társadalom tömegkommunikációs rendszere. Tihanyi Kálmán nevéhez fűződik a teljesen elektronikus, töltéstároló típusú televíziórendszer feltalálása. 1924-ben jött rá a megoldásra, 1926-ban kelt magyar szabadalmi bejelentése.

Az első TV-adás: 1927. New York.

Magyarországon a kísérleti adás 1954-ben, a rendszeres sugárzás 1958-ban kezdődött.

1.) Definíciója: a kommunikációnak az a fajtája, amely **széles befogadó rétegnek közvetett és egyirányú** módon információkat közvetít **nyelvi és nem nyelvi jelek** segítségével

2.) Jellemzői:

- a feladó a befogadók halmazához küldi az üzeneteket

- a feladó nem mindig konkrét személy

- feladó és befogadó között nincs közvetlen kapcsolat, távol vannak egymástól térben és esetleg időben is. (A rádió, a TV és az internet ezt a távolságot megszünteti.)

- a kommunikációs szerepek (feladó / vevő) nem cserélődnek fel, legfeljebb időeltolódással

- lehetőséget ad a választásra (át/kikapcsolhatom, félretehetem).

3.) Funkciói:

a) Tájékoztatás, információ nyújtása

b) Ismeretterjesztés (→ oktatás, műveltségfejlesztés)

c) Szórakozás

- d) Normák, értékek közvetítése, így szerepe van egyének és csoportok társadalomba való beilleszkedésében (a szocializációban)
- e) Közvélemény-formálás, befolyásolás (azon társadalmi csoportok érdekeinek, céljainak megfelelően, akiknek a kezében van az adott média, illetve akik fizetik a hirdetéseket, reklámokat, stb.)
- f) Közvetít a hatalom és a társadalom közt, segíti embercsoportok megegyezését (a konszenzusteremtést)

4.) Eszközei: Mindazok a technikai berendezések, amelyek a kommunikátor által termelt híreket meghatározott körben terjesztik. pl: sajtó, rádió, film, hanglemez, számítógép, könyv. A tömegkommunikációs eszközök megteremtették a közvéleményt, és legfontosabb irányítóivá váltak.

a) Sajtó:

- az egyik legfontosabb politikai propagandaeszköz
- az első kommunikációs eszköz
- az időszaki sajtó jellemző sajátosságai: időszerűség, aktualitás; időszakosság, periodicitás; nyilvánosság, publicitás.
- az írásnak a nyelvre **egységesítő** hatása volt, és a helyesíráshoz való igazodás is ezt segítette
- újság jellemzői: adott közösség általános érdeklődésének kielégítését szolgáló fórum; rendszeresen naponta, hetente kiadott periodika; híreket, kommentárokat, fotókat tartalmaz; nyomtatott médium.
- sajtótermékek csoportosítása: megjelenés *rendszeressége* (napi-, heti-, havilap); megjelenés *terjesztési köre* (országos, határon túli, intézményi); *tartalom* (politikai, közéleti, vegyes); *célzott közösség* (életkor vagy kritikai érdeklődés); *nyelv* (egy vagy többnyelvű).

b) Rádió és televízió

- megjelenésük hozzájárult a nyelv egységesítéséhez → a könyvnyomtatás megjelenésével a kiejtésben még megmaradt a regionális tájnyelv, a rádióval egyfajta kiejtési normát közölhetünk → a kiejtés is egységesül
- sokan nemcsak az információit, hanem nyelvi magatartásmintáit is a médiából szerzik:
 - névadási szokások** a dél-amerikai vagy egyéb szappanoperákból (pl. *Jenifer, Bobby*, stb.)
 - köszönési formulák** (pl. *csácsumicsá*)
 - igénytelen/durva szókincsréteg** eufemizálása, normalizálása (pl. *vazeg*)

- c) Számítógép:** - az internet egy olyan adatbázis, ahonnan rengeteg információhoz juthatunk, ugyanakkor mi is hozzájárulhatunk tudásunkkal annak bővítéséhez
- a nyelvi egységgel szemben hat, épp napjainkban egy egészen új „nyelv” születik az interneten
- olyan tartalmakat is olvashatunk, amelyek mellőznek mindenféle helyesírási szabályt. Ez a helytelen írásmód nagymértékben rontja nyelvünk minőségét = a fiatalok számára teljesen természetes ez a fajta igénytelen megnyilvánulás
- az élőbeszédhez visszatérő írásbeli kommunikációs formával találkozunk: az új eszközökön sokszor úgy írunk, mintha beszélénk (levélbeszéd, internetes csevegés), a távirati tömörségű SMS pedig sok élőszóbeli megnyilvánulásunkban visszaköszön
- a műsorok készítőinek **felelőssége** megnőtt, pl. Bacsó Péter kultfilmje, a *Tanu* kapcsán egy egész nemzedék helytelenül, rövid *u*-val kezdte írni a **tanú** szót, mert az a főcímben helytelenül szerepelt

5.) Műfajai:

- sajtműfajok: tájékoztató (hír, információ, közlemény); véleményközlő (kommentár, kritika, jegyzet, glossza)
- rádiós műfajok: írott anyagot előadó (hír, jegyzet, levél); hangos anyagok (interjú, tudósítás, riport)
- televíziós műfajok: élőadás (stúdióbeszélgetés, sportközvetítés, híradó); előre rögzített úgynevezett *konzerműsor* (dokumentumműsor, film, zene)

6.) A tömegkommunikáció nyelvi és képi eszközei

- a színek célzott használata: élénk színek; kontrasztok (fekete-fehér, színes)
- hangerő változtatása: reklámok hangosabban szólnak
- nyomtatásban: külalak; betűstílus, betűszín, kiemelés, aláhúzás, az ábra a szövegben

- képi témaválasztás: társadalmi célú reklámok erős érzelmi hatása
- montázs: képek egymás mellé helyezése úgy, hogy azok alkalmasak legyenek a befogadó számára összefüggés teremtésére. Képzettársításokon keresztül csúszik be a tudatunkba, és így minősít. Segítségével bármi rokonszenvenné vagy ellenszenvenné tehető. Különösen veszélyes az ingerküszöb alatti montázs.
- A tömeg tájékoztatás része az elhallgatás és a szelektív hírközlés is, melyet minden társadalomban etikai és jogi normák szabályoznak.
- A multimédia nyelve a művelt köznyelv, de riportokban, dokumentumműsorokban gyakran szólaltatnak meg csoport- és rétegnyelven beszélő embereket is.

4. Hangtan: a hangkapcsolódási szabályok és a helyesírás összefüggései

A magyar helyesírás betűíró, latin betűs, hangjelölő és értelemtükröző írásrendszer. Legkisebb egysége a hangokat jelölő betűk. Betűi legtöbbször a kiejtett hangokra utalnak. Helyesírásunk sokat tükröz a magyar nyelv rendszeréből.

Helyesírási alapelv: azok az eljárások, amelyek szerint szavainkat és szóalakjainkat leírjuk. Négy alapelvet ismerünk: kiejtés, szóelemzés, hagyomány, egyszerűsítés. Ezek sokszor együtt hatnak. A helyesírás iránti igény egyidős az írással. Az első egységre való törekvés a kancelláriai helyesírás. A középkorban katolikus és protestáns helyesírásról beszélhetünk. 1832-ben az Akadémia kiadta az első magyar helyesírási szabályzatot.

A., **A kiejtés szerint írás elve:** a kiejtett szó hangjait a nekik megfelelő betűkkel jelöljük, a köznyelvi formát véve alapul. A kiejtés elve négy pontban fogható össze:

- A mássalhangzók időtartalmának jelölése: pl.: -ikes igék (zöldellik, drágáll); -tyú/-tyú + -ttyú/-ttyú (csengettyű, dugattyú).
- A magánhangzók minőségi és mennyiségi szabályai: pl.: -ból, -ből-, -ról, -ről-, -tól, -től à ezek kétalakúak, az alapszó hangrendje határozza meg, hogy melyiket alkalmazzuk, pl.: kertből, házból.
- Kétalakú elemek: kettős alakok. Ha valamely szónak két köznyelvi változata van, az írásban is két alakot jelent, pl.: fel-föl, korcsma-kocsma.
- Szóelemek elhomályosulása: ezekben a szavakban annyira elhomályosultak az őket alkotó szóelemek, hogy csak a nyelvtörténetet ismerők tudják azokat szétválasztani, pl.: éjszaka lagzi.

B., **Szóelemző írásmód:** a több szóelemből álló szóalakok helyesírását ez az elv úgy szabályozza, hogy a toldalékos szavakon a toldalékok, az összetett szavakban pedig az összetétel tagjai világosan felismerhetők legyenek. A szóelemeket úgy írjuk le, ahogy külön-külön hangzanak, pl.: szénpor, vasgyár.

- A szóelemeket tükröztető írásmód: a hangok találkozásakor létrejövő hangtani törvényszerűségek. Részleges hasonulás, pl.: jégkrém; teljes hasonulás, pl.: anyja; összeolvadás, pl.: útja; rövidülés, pl.: keddre.
- Szóelemek fonetikus írása: a toldalékolt formában módosul a szótő és ezt írásban is jelöljük, pl.: mossa.

A hangok képzésekor nem mindig az adott hangot ejtjük ki, némely esetben **a hang képzése a környezete szerint megváltozhat**. Ezek a kiejtésbeli változások nem esetlegesek, hanem szabályszerűségek vezérlik. **Ezek a magánhangzó- és mássalhangzó-törvények**.

A mássalhangzó-törvények a következők: (teljes és részleges) hasonulás, összeolvadás, kiesés, rövidülés.

Hasonulások

Ha két hang találkozásakor az egyik olyan módon változik, hogy a másik hanghoz teljesen vagy részben hasonlóná válik, akkor hasonulásról beszélünk.

A teljes hasonulás

Teljes hasonulás esetén az egyik hang teljes mértékben a másik hanghoz válik hasonlóná. Pl.: anyja – kiejtésben anynya, vassal – vas+val

A teljes hasonulásoknak két fajtája van: írásban jelölt és írásban jelöletlen. Az anyja esetében a kiejtés eltér a leírt alaktól, a vassal esetében nem.

Részleges hasonulás

Részleges hasonulás esetén a hang nem teljes mértékben hasonul a másik hanghoz, csak egy tulajdonsága (zöngéesség, képzés helye) változik meg.

Ha a hang úgy hasonul, hogy zöngéssége változik meg, akkor zöngéesség szerinti részleges hasonulásról beszélünk. Házhoz – kiejtésben: háshoz, vasgolyó kiejtésben: vazsgolyó.

A részleges hasonulások másik fajtájában a zöngéesség nem, csak a képzés helye változik meg. Ezt képzés helye szerinti részleges hasonulásnak nevezzük. Ponty – kiejtésben ponyty, színpad – kiejtésben szímpad

Összeolvadás Összeolvadáskor mindkét hang megváltozik, és egy harmadik hangot ejtünk. Pl.: barátja – kiejtésben: baráttya t+j – tty

Rövidülés Sokszor a mássalhangzók időtartama megváltozik, a kiejtésben rövidevé válik. Visszhang – kiejtésben viszhang, hallgat – kiejtésben halgat

Kiesés Ha több különböző helyen képzett mássalhangzó kerül egymás mellé, akkor az egyik mássalhangzó kieshet. Pl.: mindnyájan – kiejtésben: minnyájan, mondta – kiejtésben: monta

C., **Egyszerűsítés elve**: megkönnyíti a hangtorlódásokból adódó helyzetek megoldását. Ha kétagú mássalhangzóra végződő szavak véghangját megkettőzzük, a kettős mássalhangzónak csak az első tagját írjuk

5. A morféma szerepe a szóalak felépítésében

A morféma fogalma

- A szavakat alkotóelemeire, morfémaakra bonthatjuk, melyek a nyelv legkisebb önálló alakokkal és jelentéssel bíró egységei. A morfémaknak 2 alapvető típusuk van: tő- és toldalékmorféma.
- A tőmorféma hordozza a szó jelentésmagját, s az ezekhez kapcsolódó toldalékok képezik a toldalékmorfémákat, melyek feladata a tőmorféma jelentésének megváltoztatása, módosítása vagy a mondatbeli viszony jelölése.
- A tő- és toldalékmorfémák egymással szoros kapcsolatban vannak, a toldalékok legtöbbször a tőmorféma után találhatók. A tő után kapcsolódó toldalékokat szuffixumoknak, a tő előtt állókat pedig prefixumoknak nevezzük. Egyetlen toldaléktípus van, amely a tő előtt helyezkedik el: a felsőfok és a túlzok jele.

A szóelemek típusai

- Tőmorféma: Mind az igék, mind a névszók körében megkülönböztetünk egyalakú és többalakú töveket
- Toldalékmorfémák: (képző, jel, rag)

Képző:

- A toldalékok közül elsőként követ(het)i a szótövet. Több képző is állhat egymás mellett
- Nem köti meg a szó szófaját, nem zárja le a szóalakot (levegőztet+nének)
- Megváltoztathatja a szó jelentését, eredeti szófaját, illetve mondatbeli szerepét.

Jel:

- Szerepe a szóalakban közbeékel: a képző és a rag között áll! Több jel is társulhat a tőhöz.
- Megköti a szó szófaját, de azon nem változtat, csak a jelentésen módosíthat
- Egy-egy nyelvtani jelentésmozzanattal gazdagítja a szótő jelentéstartalmát pl. idő-, mód-, számbeliség.

Rag:

- A szóalak végén helyezkedik el, nem követheti semmilyen más morféma: zárómorféma.
- Meghatározza a szó mondatbeli szerepét (belefüzi a mondatba)
- Nem változtatja meg a szó szófaját
- Egy szóalak csak egy ragot tartalmazhat!

A toldalékok kapcsolódási sorrendje:

SZÓTŐ + képző(k) + jel(ek) + rag ; van kivétel ritka esetekben: Tő + jel + képző: nagy+obb,
Tő + rag + képző (het+enként)

6. A mondatrészek fogalma, fajtái, felismerésük mondatban, helyes használatuk a mondatok felépítésében

Mondat fogalma: A mondatok beszédünk legkisebb egységei. A mondat jelentése nemcsak a mondatot alkotó szavak jelentésétől, hanem a szövegkörnyezettől is függ. Szintagmákból épül fel (szintagma: szószerkezet, két alapszófajú szó kapcsolata. A szintagmáknak két fajtája van: Alárendelő, Mellérendelő.

Mondatrész: szófaji és alaki sajátosságok alapján: Állítmány, Alany, Tárgy, Határozó, Jelző

1. Állítmány: A mondat állítmánya szorosan kapcsolódik a mondat alanyához: megmutatja, hogy az alany mit cselekszik, vagy mi történik vele. **Jelölés:** a mondatban **két vonallal húzzuk alá**, Szerkezeti rajzban / ágrajzban: **Á**.

Fajtái

Igei állítmány (I): Fogalma: cselekvést, történést, létezést fejez ki pl. Péter olvas

Jellegzetes szófaja: ragozott igealakok

Egyéb tudnivalók: az igei állítmányhoz más szavak is hozzátartozhatnak: tagadó vagy tiltószó (nem kérek, ne várj), elváló igekötő (nézd meg), a jövő időt kifejező fog segédige (várni fog, kérni fogok), a feltételes mód múlt időt kifejező volna segédige (kértem volna)

Névszói állítmány (N)

Fogalma: – azonosítást vagy minősítést fejez ki pl. Az ég kék. Az autó gyors.

Jellegzetes szófaja: névszók: főnév, melléknév, számnév, névmás

Egyéb tudnivalók: a névszói állítmánnyal csak a következőt lehet kifejezni: kijelentő mód, jelen idő E/3. vagy T/3.

Névszói-igei állítmány (N-I)

Fogalma: mivel a névszói állítmánnyal csak a következőt lehet kifejezni: kijelentő mód, jelen idő E/3. vagy T/3. – az összes többi módot, időt, számot, személyt csak úgy lehet kifejezni, ha a névszói állítmányhoz egy létigét kapcsolunk pl. Az ég kék volt. Az autó gyors lesz.

Jellegzetes szófaja: névszó + létige (van, volt, lesz)

2. Alany

Fogalma: Az a mondatrész, amelyről az állítmánnyal megállapítunk valamit.

Jelölés: A mondatban: alany (**egy vonallal húzzuk alá**), Szerkezeti rajzban / ágrajzban: A

Fajtái

Határozott alany Fogalma: – Pontosan tudjuk, hogy kire vagy mire vonatkozik az alany. (Péter ma ötöst kapott az iskolában.)

Határozatlan alany: Nem tudjuk, vagy nem akarjuk pontosan megnevezni.

Kifejezőeszközei:

- főnévi határozatlan névmás (Valaki kitörte az ablakot.)
- T/3. személyű igealak (Megtalálták a bűnöst.)
- Az alany előtt határozatlan névelő áll (Egy fiú törte be az ablakot.)

Általános alany: Az állítmány mindenkire, vagy egy csoport minden egyes tagjára vonatkozik.

Kifejezőeszközei:

- **Főnévi általános névmások:** akárki, akármilyen, bárki, bármi, mindenki, senki, semmi,
- **Általános jelentésű főnevek:** ember, világ, város... Az egész város tud már az esetről.
- T/1. és T/3. személyű igealakok Keressük meg Lacit! Kovács Rékának hívnak.
- E/2. személyű igealakok Addig nyújtózkodj, ameddig a takaród ér!

Az alany és az állítmány alaki és értelmi egyeztetése

- **Alaki egyeztetés:** Az alany és az állítmány közül az előbbi vonzza az utóbbit. Közöttük az egyeztetés elsősorban számban és személyben történik a magyar nyelvben.
- **Értelmi egyeztetés:** Az alany alakja többes számú, de egy fogalmat jelöl – egyes számú állítmány áll mellette. Az Amerikai Egyesült Államok nagyhatalom.

3. Tárgy

Fogalma: A tárgy az a bővítmény, amelyre a cselekvés irányul, vagy amely a cselekvés eredményeképpen létrejön.

Jelölése: A mondatban: tárgy (**szaggatott vonallal húzzuk alá**), Szerkezeti rajzban / ágrajzban: T

Fajtái

- **Íránytárgy:** A tárgy már készen van, csak csinálunk még vele valamit (kiflit eszem, képet nézek, ruhát próbálok)
- **Eredménytárgy:** a tárgy most készül (kiflit sütök, képet festek, ruhát varrok, házat építünk)

4. Határozók

Fogalma: A cselekvés különböző körülményeit határozzák meg (helyét, okát, idejét, célját, módját, eszközét ...).

Jelölése: A mondatban: határozó (**hullámos vonallal húzzuk alá és jelöljük milyen határozó**)

Szerkezeti rajzban / ágrajzban: H (**Jelöljük milyen határozó**)

Kifejezőeszközei

ragos névszók: osztályban, szeptembertől, tollal

névutós névszók: osztály elé, szeptember folyamán, a tollal együtt

főnévi igenevek: olvasni, táncolni, futni

határozói igenevek: olvasva, számolva, futva

határozószók: jól, ügyesen, délelőtt

kérdőszók: hol, kivel, miért

Fajtái: hely, idő, szám, állapot, mód, eredet, eredmény, társ, ok, cél, eszköz, fok, mérték, állandó, hasonlító, részes

5. Jelzők

Fogalma: jelzők segítségével a névszók (általában főnevek) jelentését pontosabbá tehetjük.

Jelölése: A mondatban: jelző (pontosított vonallal húzom alá és jelöljük milyen jelző)

Szerkezeti rajzban / ágrajzban: J (jelöljük milyen jelző)

Fajtái:

A minőségjelző

melléknév: a nagy lárma, poros föld

melléknévi igenév: a csörrenő kard, a megkötendő béke

melléknévi névmás: ilyen vad, ekkora hangzavart, másféle papír

főnév: arany nyaklánc, Pista bácsi, Mecsek hegység

A mennyiségjelző

határozott tő- és törtszámnév: két katonája, negyed hétkor

határozatlan számnév: sok átutazó, kevesebb hiba

-nyi képzős melléknév: tengernyi lakos, csipetnyi só

főnév: láda krumplit, (két) véka aranyért

számnévi névmás: annyi szív, ennyi kívánság.

A birtokos jelző

főnév ragtalanul vagy -nak, -nek raggal: a hír mécse, síromnak a halmán

főnévként használt más névszó: a tizenkettő osztói, a fehér ellentéte

főnévi névmás: az önök képviselője, a te harisnyád.

7. Az egyszerű mondatok fajtái

A beszéd és az írás legkisebb összefüggő egysége. A mondat kifejezi a beszélő szándékát, érzelmét, mondanivalójának egy részét.

1., A beszélő szándéka (modalitás) szerint lehet:

a., kijelentő mondat: Egyszerű közlést, nyugodt hangú meg-állapítást jelent. A beszédben a hangsúlya egyenletes, nyugodt, hanglejtése ereszkedő, írásban a mondat végére pontot teszünk. Pl.: Ma este későn megyek haza.

b., kérdő mondat:

-eldöntendő: a válasz igen vagy nem lehet. A hangsúlya nyugodt, hanglejtése emelkedő, ereszkedő. Pl.: Látod ezt?

-kiegészítő: a válasz hosszabb terjedelmű, a kérdés kérdőszóval kezdődik, a hanglejtés ereszkedő. Mondatvégi írásjele a kérdőjel. Pl.: Hogy vagy?

c., felkiáltó mondat: hangsúlya erőteljes, hanglejtése ereszkedő. Érzelmet fejez ki. Mondatvégi írásjele a felkiáltó jel. Pl.: Fáj az ujjam!

d., felszólító mondat: Kérést, parancsot vagy tiltást fejez ki. Hanglejtése ereszkedő, mondatvégi írásjele a felkiáltó jel.

-tiltószavak: ne, se, tagadó szavak: sem, nem.

e.: **óhajtó mondat:** Érzelmeket, vágyat fejez ki. Gyakran indulatszóval kezdődik, az állítmány feltételes módú. Hanglejtése lebegő. Mondatvégi írásjele a felkiáltójel.

2. Szerkezete szerint:

Az egyszerű mondat egy tagmondatból áll.

Fajtái:

a) Tőmondat: csak alanyból és állítmányból áll. Pl.: Ádám iszik.

b) Bővített mondat: az alanyon és állítmányon kívül más mondatrészt /szintagmát/ is tartalmaz. Pl.: Ádám vizet iszik.

c) Hiányos mondat: vagy az alany vagy az állítmány hiányzik. Az állítmány elmaradása mindig hiányos mondatot okoz, az alany elmaradása nem feltétlenül, hiszen az igei személyragok egyértelműen kijelölik az alany számát, személyét. Pl.: Vizet iszik.

d) Tagolatlan: nem tartalmaznak alany-állítmányi szerkezetet Pl.: Segítség!

2.) Az egyszerű mondat **szintjei**

1. szint: **állítmány** a mondat „magja”

2. szint: az **alany** valamint az **állítmány** egyéb bővítményei; a szórend kötetlen.

3. (...) szint: az alany és a bővítmények bővítményei; a szórend kötött, csak együtt mozdulhatnak el a mondat szórendjében.

10. évfolyam

1. Jelek és jelrendszerek: a nyelv mint jelrendszer
2. Szövegtípusok jellemzői megjelenés, műfajok és nyelvhasználati szinterek szerint.
3. A digitális kommunikáció társadalmi aspektusai
4. Stílusesszközök: az egyszerűbb alakzatok köznyelvi és irodalmi szövegekben.
5. Stílusréteg, stílusváltozat: a leggyakoribb stílusrétegek jellemzőinek
6. Az intertextualitás típusai, jelenségének értelmezése irodalmi és nem irodalmi szövegekben

1. Jelek és jelrendszerek: a nyelv mint jelrendszer

1. A jel:

- Érzékszerveinkkel felfogható jelenség.
- Mindig valamilyen jelrendszer tagja.
- A kommunikáció során az emberi érintkezésben töltheti be jelölő szerepét
- A közösség minden tagja elfogadja.
- Önmagánál mindig többet jelent (felidézi vagy helyettesíti a valóság egy darabját).
- Jelölőből és jelöltből áll

2. A jelek típusai eredetük alapján:

- természetes jelek pl. füst
- mesterséges jelek pl. közlekedési táblák

3. A jelek típusai a jelölő és jelölt kapcsolata alapján:

- motivált:
 - hasonlóság (pl. a közlekedési lámpában az emberalak) - IKON
 - nem hasonlít, de kapcsolatban, érintkezésben áll a valósággal (pl. a közlekedési lámpában a nyíl) - INDEX
- motiválatlan: csak társadalmi megállapodás (pl. a közlekedési lámpák színei) - SZIMBÓLUM

4. A nyelvi jel

- jelölőből, jelöltből és jeltárgyból állnak
- mesterséges, szimbolikus jelek, az ember alkotta őket, konvenciókon alapulnak
- kivételek: hangutánzó és hangulatfestő szavak, ezek ikonikus vagy indexikus jelek, pl. *brummog*, *cammog*

- legkisebb nyelvi jel a morféma (szóelem), pl. ház, -k

5. A nyelv mint jelrendszer

- A nyelv: A nyelv a legegységesebb jelrendszer, minden ember használja. Kollektív, társadalmi jelenség, egy közös eszközrendszer, amelyben különböző nyelvi jelek és azok használati szabályai vannak.
- A beszéd: A beszéd ennek a nyelvi eszközrendszernek az egyéni és aktuális alkalmazása, a nyelv működtetése. Azaz tevékenység.

2. Szövegtípusok jellemzői megjelenés, műfajok és nyelvhasználati szinterek szerint

1. A szövegek csoportosításának szempontjai:

- résztvevők száma: dialógus, monológ, polilógus
- a beszédpartnerek egymáshoz való viszonya
- a kommunikációs funkció: elbeszélő, leíró, érvelő
- van-e lehetőség előkészületekre: spontán/szóbeli, tervezett/írásbeli
- a kommunikációs/nyelvhasználati szinterek
- stílusrétegek

2. Kommunikációs és nyelvhasználati szinterek szerint:

- Szóbeli szövegek
 - kevésbé igényes megfogalmazás
 - lazább mondatkapcsolatok
 - szabálytalanabb szövegszerkesztés
 - gyakrabban van szükség az ismétlésekre, visszaulásokra
 - figyelembe vehetjük szövegalkotáskor a hallgató visszajelzéseit
 - nem nyelvi elemek is szerepet játszanak (tekintet, gesztusok stb.)
 - vokális elemek szerepe (hangsúly, hanglejtés stb...)
 - töltelékszavakat használunk
 - jobban visszaadja a valóságot
- írott szövegek
 - pontosabban fogalmaz
 - átgondoltabb, igényesebb
 - befolyásolja a stílus, a szöveg külalakja, vizuális elemek
 - nincs szükség annyi ismétlésre
 - megmarad

- folyamatos és nem folyamatos szövegek
- írott-beszélt szövegek
 - megalkotásához valamilyen technikai eszközre van szükség
 - írott formában jelennek meg
 - szerkezetük laza, hiányos
 - speciális nem nyelvi jelek: emotikonok; betűformák és írásjelek segítik az üzenet megértését
 - megmaradhatnak
 - a címzett akár rögtön is válaszolhat
 - pl.: SMS, chat, blog, e-mail stb.

3. Az elbeszélő, a leíró és az érvelő szövegtípusok

Elbeszélő szövegtípus

- célja a **tájékoztatás** ⇒ fordulatokban gazdag, élményszerűsége és szemléletessége törekszik
- **lányszerű (lineáris)** szerkezet ⇒ **időbeliségre** épül ⇒ múlt-jövő / „in medias res” / jövő-múlt
- **vezérfonala** maga az **esemény**
- **nézőpont** meghatározó szerepet kap ⇒ igeragozás
- gyakran beleépülnek leíró elemek (helyek, személyek leírása)

Leíró szövegtípus

- célja a **jellemzés**, a **leírás** (élőlény, tárgy, munkafolyamat, stb.)
- **térbeliségre** épül ⇒ rész-egész / egész-rész ⇒ közel-távol / távol-közel / koncentrikus körökben haladva ⇒ kívülről-befelé / belülről-kifelé
- **tárgyilagos**, a leíró személye és érzései a háttérbe szorúlnak

Érvelő szövegtípus

- célja a **meggyőzés**
- **logikai rendre** épül ⇒ **ok-okozati kapcsolat** az állítások között
- tételmondat állításainak **bizonyítása** vagy **cáfolata** ⇒ érvelés
- fontos a címzettben (a közönségben) **keltett benyomás** ⇒ szóbeli érvelésnél kulcsfontosságú szerepet játszanak a meggyőző **hanghatások**, a kifejező **arcjáték** és a **testtartás**
- **felépítése:** bevezetés (problémamegjelölés, témafelvetés), tárgyalás (tétel megfogalmazása, tétel részletezése, érvek, cáfolatok), befejezés (összegzés, érzelmi/logikai lezárás)

3. A digitális kommunikáció társadalmi aspektusai

1. A digitális kommunikáció

Az információ rögzítésére és közvetítésére használt digitális eszközökkel történő kommunikáció. Az elektronikus sajtó, a rádió, a tv és a világháló mellett ide sorolható: CD, DVD- és videórendszerek, az okostelefonok, notebookok, tabletek világa, az ezeken futó alkalmazások, a különféle marketing-eszközök (szórólapok, óriásplakátok, termékcímkék, bannerek) stb.

2. A kommunikációs technológiák rövid történeti áttekintése

- Első szakasz: a beszéd, a 10000 éve kialakult írás, és XV. századtól elérhető nyomtatás, ami a Guttenberg galaxis kialakulásához vezetett
- Második szakasz: Az elektronikus média klasszikus csatornáit a telefon és a távíró
- Harmadik szakasz: A rádió és a TV megjelenése forradalmasította a tömegkommunikációt.
- Negyedik szakasz
 - A 20. század végére az internet és az okostelefonok megjelenésével a Guttenberg-galaxis elérkezett a végéhez, s felváltotta a digitális információs társadalom.
 - Míg régebben csak egyirányú kommunikációt lehetett, ma ez már nem igaz.
 - Mindenki hozzászólhat, véleményezhet, értékelhet tartalmakat, az egyén szabadsága és befolyása jelentősen megnőtt, a média világa demokratizálódott.
 - Az interaktivitás üzleti szempont is lett, hiszen ez jobban bevonja a közönséget.

3. Az internet

Internet: az egész világot körülölelő számítógép-hálózat

Eltérés a többi médiumtól: míg azokban egyirányú a kommunikáció, gyakorlatilag nincs lehetőség a befogadói visszajelzésre, addig az internet lehetőséget ad a kétirányú kommunikációra, az interakcióra (vö. kommentelés, saját tartalmak feltöltése).

Átfogó médium: mindhárom klasszikus médium tartalmait képes megjeleníteni (írott sajtó, hang- és képanyag)

Műfajai:

- a hagyományos médiumok kialakítják saját internetes felületeiket: hagyományos sajtó-rádiós és tévés műfajok, interaktívabb formában
- új kommunikációs és tömegkommunikációs formák
 - felhasználói oldalak: felhasználói cikkeket tartalmazó enciklopédiák, lexikonok, véleményközlő blogok, közösségi oldalak
 - weboldalak, email, sms
 - a műfajhatárok elmosódnak, hiszen bárki új „műfajt” alkothat

Problémák: ellenőrizhetetlen – a hitelesség és a jogi ellenőrzés kérdései... sms, blog, email, weblap

4. Az információs társadalom hatása a nyelvhasználatra és a nyelvi érintkezésre

- szövegszerkesztés számítógéppel
- kommunikáció az interneten: elektronikus levelezés, chat, sms
 - megalkotásához valamilyen technikai eszközre van szükség
 - írott formában jelennek meg
 - szerkezetük laza, hiányos
 - speciális nem nyelvi jelek: emotikonok; betűformák és írásjelek segítik az üzenet megértését
 - megmaradhatnak
 - a címzett akár rögtön is válaszolhat

4. Stílus eszközök: az egyszerűbb alakzatok köznyelvi és irodalmi szövegekben.

- **Az alakzat fogalma:**

A szöveget általában úgy alakítjuk, hogy leginkább megfeleljen a kommunikációs célnak. Az átalakításokat azért végezzük, hogy a szöveg minél nagyobb kifejezőerővel bírjon. A stílus kiválasztás és elrendezés eredményeképpen jön létre. Az alakzatok az elrendezésben töltenek be szerepet.

- **Fajtái:**

- A nyelv melyik szintjéhez tartozik: hang, szóelem, szó, szószerkezet, mondat, gondolat – hangalakzat, szóalakzat, mondatalakzat, gondolatalakzat
- Milyen műveleten alapul: hozzátoldáson és bővítésen alapuló, kihagyáson alapuló, felcserélésen alapuló, helyettesítésen alapuló alakzatok

2.1 A bővítésen, hozzátoldáson alapuló alakzatok - az ismétlés alakzatai:

- Hangalakzat: hangok ismétlése, pl. alliteráció
- Szóalakzat:
 - Tőismétlés: figura etimologica pl. Virágnak virága
 - Rím: szó szerinti vagy variációs
 - Szóismétlés: virágom, virágom.
 - Felsorolás: Keresi, kutatja helyét (szinonimák)
 - Halmozás: azonos szerepű és gyakran jelentésű szavak egymás mellé helyezése pl.: Sírjatok szemeim, hulljatok könnyeim.
 - Fokozás. Pl.: Ne búsulj, ne siránkozz!
- Mondatalakzat
 - Szókapcsolatok ismétlése: Húsz esztendőm hatalom, húsz esztendőm eladom.
 - Egész sorok, mondatok megismétlése, refrén Pl.: Talpra magyar...
 - Párhuzam (paralelizmus): hasonló felépítettségű szerkezeteket állítunk egymás

mellé: mondatpárhuzam (Elhull a virág, eliramlik az élet)

➤ Ellentét:

- paradoxon: látszólagos ellentét pl. Akinek sok hazája van, egy hazája sincsen
- oximoron: grammatikailag összetartozó szavak jelentése között van egymást kizáró ellentét pl. Boldog, szomorú dal

• Gondolatalakzat

➤ Párhuzam (paralelizmus): hasonló felépítettségű szerkezeteket állítunk egymás mellé: gondolatpárhuzam (Énekek éneke)

.2. Kihagyáson alapuló alakzatok:

• hangok és szavak szintjén:

➤ kihagyás (ellipszis): a kihagyott elemek a szövegösszefüggés alapján pótolhatók, pl. hanghiány, kötőszóhiány,

• mondatok, gondolatok szintjén:

➤ Késleltetés, célzás, elhallgatás – a gondolat szintjén lévő hiány

.3. Felcserélésen alapuló alakzatok:

• Hangok szintjén: Metatézis: hangok felcserélése, pl. kalán, pök

• Szavak szintjén:

➤ Inverzió: szórendcsere: pl. tengerén kínjának

➤ Kiazmus: Jaj, mily sekély a mélység / és mily mély a sekélység

• Mondat szintjén: Közbeékelés, közbevetés pl. Vagy jöni fog, ha jöni kell, a nagyszerű halál

.4. Helyettesítésen alapuló alakzatok:

• Szavak, szószerkezetek szintjén:

➤ Körülírás: a fogalom megnevezése helyett valamely jellemző jegy kiemelésével utal rá

➤ Eufemizmus (szépítő kifejezés): valamely fogalmat tapintatból, illendőségből helyettesítünk egy szépítő kifejezéssel: pl. halál-elmúlás 88/14.

➤ Kakofemizmus: semleges jelentésárnyalatú szavak helyett durva, sértő vagy a közösségben illetlennek ítélt szavak használata.

➤ Irónia: a magasztalás mögött elmarasztalás van

➤ Gúny: a negatív vonást a végletekig felnagyítja

5. Stílusréteg, stílusváltozat: a leggyakoribb stílusrétegek jellemzői

1. A **stílusréteg** a társas érintkezés során bizonyos kommunikációs szituációkban jellemzően használt kifejezőeszközök rendszere.

Stílusrétegek:

- **beszélt nyelvi:** társalgási/magánéleti, közéleti/szónoki, egyházi
- **írott nyelvi:** tudományos, publicisztikai, hivatalos, szépirodalmi

2. A stílusrétegre jellemző közlésformákat **stílusárnyalatoknak** nevezzük. Ezt befolyásolja a szöveg témájához, a beszédhelyzethez, a beszélő és a hallgató egymáshoz való viszonya, az idő és a használt nyelvváltozat.

- A szöveg témájához való viszony alapján a stílusárnyalat lehet **pozitív, negatív vagy semleges**.
- A helyzettől függően a szövegek lehetnek **választékos, bizalmas, durva, közömbös** stílusárnyalatúak.
- A beszélő és a hallgató viszonyától függően **formális, informális és semleges** stílusárnyalatokat különböztetünk meg.
- Az időtől függően lehet **régies (archaikus) vagy újszerű**.
- A nyelvváltozattól függően lehet **köznyelvi, népies, diáknyelvi, szleng, szaknyelvi stb...**

3. Az egyes stílusrétegek jellemzői

A társalgási/magánéleti szövegek stílusa

- **Fő műfajai:** szóbeli beszélgetés, pletyka, viccmesélés, történetmesélés, magánlevél és e-mail, chat, SMS, napló, blog stb.
- **Stílusárnyalat:** változatos - bizalmas, durva, informális
- **Szókészlete:**
 - változatosság
 - más stílusrétegekből származó szavak, pl. tájnyelvi, idegen szavak, szleng, töltelékszók (izé, szóval, érted, hát), érzelemkifejező indulatszók, módosítósók
 - képszerűség eszközei
 - egyéni, játékos szóalkotások
 - rövidítések, becézett alakok
- **Nem nyelvi jelek:** a gesztusok, a szupraszegmentális eszközök (hangsúly, hanglejtés stb.). írásban az írásjelek, szóközők, kis- és nagybetűk használata, emoji
- **Mondatszerkesztés:**
 - hiányos, lazán szerkesztett, félbeszakított és újrakezdett, közbevetéseket tartalmazó mondatok
 - mellérendelő mondatok
 - kifejtetlenség (a közös tudás, tapasztalatok)
 - gyakoriak a megszólításokat, indulatszókat, mondatértékű módosítószókat tartalmazó tagolatlan mondatok
 - az összes modalitás megjelenik; más stílusrétegekhez képest jóval gyakoribbak a nem kijelentő mondatok.
 - jellemző a szerkesztetlenség; kifejtetlenség, gyakoriak a témaváltások, kitérők.

- **Hibái:**
 - töltelékszavak
 - nyelvi klisék
 - közhelyek
 - divatszavak

A hivatalos szövegek stílusa

- **Általános jellemzők:**
 - mindenféle hivatalos érintkezés jellegzetes nyelvhasználati módja
 - pontosság, egyértelműség, tárgyilagosság
 - kötöttség a stílusban, szerkezetben
 - személytelen, érzelemmentes
 - általánosít, E/3., T/1.
- **Fő műfajai:**
 - törvény
 - hivatalos levél
 - kérvény, beadvány
 - meghatalmazás
- **Szókészlete:**
 - Köznyelvi és szakszavak, főleg jogi szakszókincs
- **Mondatszerkesztés:**
 - teljes szerkezetű mondatok
 - kijelentő és felszólító mondatok
 - ismétlések
 - utalások, hivatkozások
 - világos tagolás
- **Hibái:**
 - szürke
 - hivataloskodó
 - túl terjedelmes,
 - bonyolult megfogalmazás
 - a névutók, ragok helytelen használata,
 - terpeszkedő kifejezések

A publicisztikai stílusréteg jellemzői

- **Meghatározás:** eredendően a sajtó, de tágabb értelemben az összes tömegkommunikációs eszköz nyelvhasználata
- **Általános jellemzők:**

- nyilvános, közéleti, közérdekű kérdésekről szól
- cél: a politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális élet aktuális eseményeinek, jelenségeinek bemutatása, a közvélemény formálása
- tárgyilagosság
- nyelvi igényesség
- meggyőző erő
- erős érzelmi-hangulati töltés

- **Fő műfajai:**

- hír
- közlemény
- tudósítás
- riport
- interjú
- cikk
- kritika
- glossza

- **Szókészlete:**

- neologizmusok
- egyéni nyelvi lelemények
- hely- és időmegjelölések
- nevek gyakori említése
- állandósult szókapcsolatok (pl. *országos felháborodást váltott ki, a világ megdöbbenéssel vette tudomásul* stb.).
- a szóképek közül gyakori a metafora, amely képszerűsége révén fontos szerepet játszik a figyelem felkeltésében

- **Mondat- és szövegszerkesztés:**

- teljes szerkezetű mondatok
- kijelentő mondatok
- előre- és visszautalások
- következtetések, magyarázatok
- idézetek
- hivatkozások
- találó cím
- alakzatok (kérdés, felkiáltás, fokozás, halmozás, ellentét, párhuzam stb.)
- íráskép szerep (tagolás, tördelés, betűméret, betűtípus)

- **Hibái:**

- nyelvi divatok
- nyelvhelyességi hibák (sok idegen szó, argó, terjengős körülírások)
- interneten megjelenő cikkek nyelvi színvonala

Szépirodalmi stílusréteg

Jellemzők

- a legösszetettebb, a leginkább sokszínű a stílusrétegek közül
- erősen befolyásolja a műnem és a műfaj
- az egyes alkotók stílusa szintén eltérő lehet
- bármely stílusréteg jellemzői előfordulhatnak

Szókincs

- stílusárnyalat: választékos, ünnepélyes, durva stílusminősítésű szavak
- egyéni szóalkotások, szokatlan, ritkán előforduló szavak
- szókészlet: tájszók, archaizmusok, neologizmusok, szakszók, csoportnyelvi szavak, szleng, idegen- és jövevényszavak
- szójelentés: azonos alakú, rokon értelmű, többjelentésű, hasonló alakú, egyjelentésű szavak
- motivált és motiválatlan szavak: hangutánzó és hangulatfestő szavak
- verbális stílus: az igék átlagosnál gyakoribb használata jellemző - mozgalmasság
- nominális stílus: főnevek és melléknevek túlsúlyával jellemezhető - állandóság

Mondat- és szövegszerkesztés

- gondos, normakövető mondatszerkesztés
- lazán szerkesztett, hiányos vagy akár szándékosan hibás mondatok használata
- művészi szerkesztett, többszörösen összetett körmondatok

Stílusesszók

- hangszimbolika, rím, alliteráció
- szóképek
- alakzatok
- eufemizmus, kakofemizmus
- evokáció: (lat.) 'előhívás, felidézés'. Olyan művészi szövegalakítási mód, amelyben az író más szerzőktől származó részleteket illeszt a művébe. Az idézés célja többféle lehet, például portrékészítés, tisztelgés stb. Szerepversekben is gyakran találkozunk evokációval. Lehet evokáció egy-egy mintának tekintett versforma, téma, szerkesztési forma stb. követése is.
- intertextualitás: 'szövegköziség, szövegek közöttség' A különböző szövegek között kimutatható hasonlóság, esetleg azonosság. Szövegalkotó, szöveg átalakító eljárásaként valamely szövegbe szó szerint vagy célzásszerűen (célzás, allusio) beépített másik szöveg Gyakori a retorikai műfajokban. Például a prédikációkban a Szentírásból idéznek, vagy ünnepi köszöntőkben lírai részletek, bölcs mondások, közmondások stb. nyitó és/vagy zárógondolatként jelennek meg.

Tudományos stílusréteg

Szókincs

- irodalmi nyelv és a szakmai nyelvváltozatok sajátos szókincse
- igényes, pontos szóhasználat
- szakszavak, szakkifejezések, idegen szavak, hivatkozások
- utalósók, kötősók használata
- semleges szavak használata (érzelemmentes)

Mondat- és szövegszerkesztés

- világosság, áttekinthető szórend
- meghatározó szerepe van a valóságnak – tartalomközpontúság, tárgyyszerűség
- fontos az árnyaltság, a pontosság – terhelt mondatok, gyakran többszörös alárendelés
- csak teljes mondatokat tartalmaz, kijelentő mondatok túlsúlya, feltételes mondatok
- alárendelő összetett mondatok, a mellérendelő mondatok közül: következtető és magyarázó
- nem nyelvi kifejezőeszközök háttérbe szorulnak
- főként logikusan felépített, lineáris szerkezet
- gondos szövegszerkesztés, hangsúlyozott szövegtagolás

Vizuális eszközök

- ábra, fénykép, grafikon, diagram, táblázat
- kiemelés módszerei: betűtípusok (félkövér, dőlt, aláhúzott), felsorolás, számozás, új bekezdés

Műfajok

- előadás, felszólalás
- tudományos értekezés
- esszé (egy témáról szépirodalmi igényességgel megírt cikk)
- ismeretterjesztő cikk (publicisztikai stílusnak is része, a tudomány egy részét vizsgálja)
- tanulmány (mélyenszántó elemzés, összegzés a tudományról)
- szakmai vita, hozzászólás, beszélgetés tudományos vagy szakmai témáról
- szakkönyvek
- monográfiák

A közéleti/szónoki szövegek stílusa

- **Általános jellemzők:**
 - sajátos kommunikációs helyzet
 - nyilvános, élőszóbeli
 - gondolataink árnyalt közlése
 - érdeklődés felkeltése
 - a gondolatok eredetisége és igazsága
 - igényesség, természetesség
 - ünnepélyes hangvétel

- **Fő műfajai:**
 - tanácsadó beszéd (mai nevén politikai beszéd)
 - törvényszéki beszéd (vád- és védőbeszéd)
 - alkalmi beszéd (ünnepi beszédek)
 - tárgyalás
 - hozzászólás
 - felszólalás
 - vita
 - előadás

- **Szókészlete:**
 - választékos, változatos
 - alapja az irodalmi nyelv (megfeleljen a hallgató előismereteinek, szókincsének)

- **Mondat- és szövegszerkesztés:**
 - rövidebb tagmondatok
 - hiányos szerkezetű mondatok
 - összetett mondatok
 - kérdő, felkiáltó és felszólító mondatok
 - erősebb tagolás
 - gyakoribb előre- és visszautalások
 - több ismétlés
 - alakzatok
 - szóképek

- **Zenei kifejezőeszközök:**
 - tiszta kiejtés
 - hanglejtés
 - hangsúlyozás
 - tempó
 - szünetek tudatos használata
 - kinezikus eszközök

- **Hibái:**
 - felesleges fecsegés
 - hivataloskodó hang
 - modorosság
 - sablonos fordulatok
 - töltelékszavak

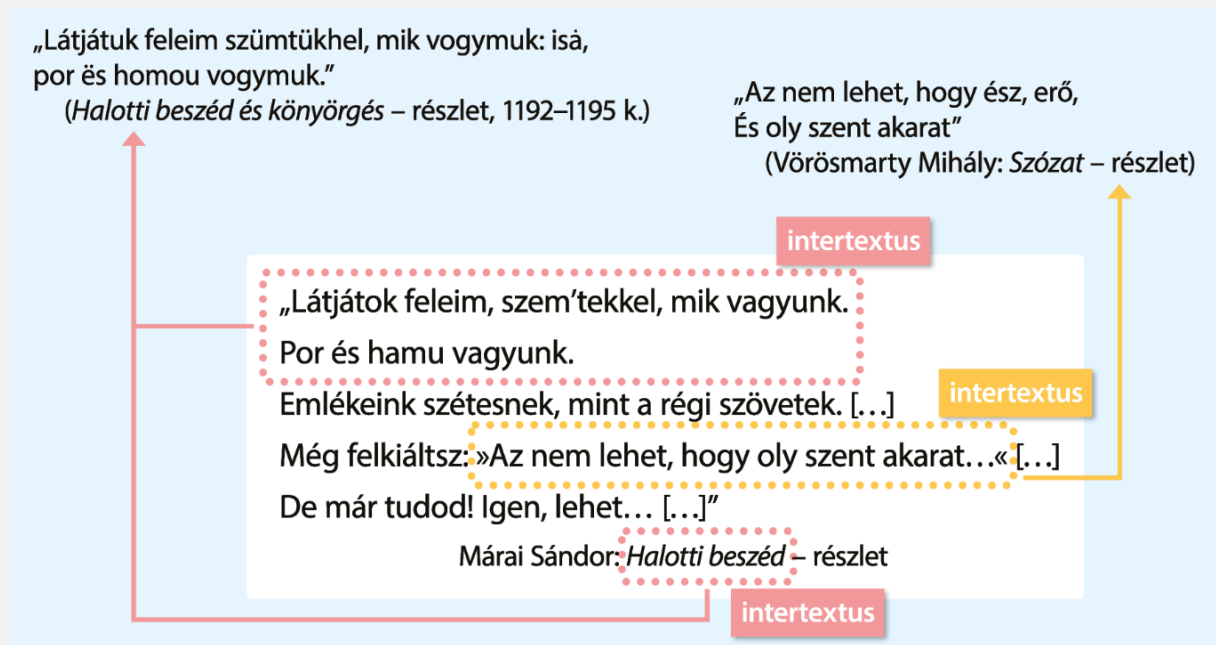
6. Az intertextualitás típusai, jelenségének értelmezése irodalmi és nem irodalmi szövegekben

Fogalma:

Kommunikációnk során a szövegek is kölcsönhatásba lépnek egymással, összefonódnak, hatnak egymásra. Ezt a kapcsolatot nevezzük intertextualitásnak, más néven szövegeköziségnek. Az intertextualitás mint jelenség természetesen egyidős az emberi beszéddel, maga a fogalom azonban viszonylag fiatal: az 1960-as évek irodalomelméleti kutatásai használták először a szépirodalmi szövegek kapcsolatára ezt a megnevezést, amelyet később a nyelvtudományon belül a szövegtan is átvett.

Két vagy több szöveg összekapcsolódó elemeit intertextusoknak nevezzük. Az intertextus lehet jelölt vagy jelöletlen, aszerint, hogy saját szövegünkben közöljük-e a befogadóval a másik szöveg jelenlétét, felhasználását. A szó szerinti idézeteket idézőjelbe kell tenni, és lehetőség szerint – vagy a szövegen belül, vagy jegyzetben – konkrétan hivatkozni a felhasznált szöveg forrására (szerzőjére, a szöveg címére, megjelenésének helyére stb.).

Közéleti szövegekben, például szónoki beszédben, felszólalásban, publicisztikai és magánéleti szövegekben lazábban is lehet hivatkozni a megidézett (szó szerinti vagy tartalmilag idézett) szövegre, illetve szerzőjére. A finomabb utalás, a sugalmazás, sejtetés hatásosabb is lehet, hisz aktiválja a befogadó gondolkodását, fantáziáját. Ezért a szépirodalom is legtöbbször jelöletlen intertextusokat használ.

Fajtái:

Az intertextualitás egyik típusa az **idézet**, amely lehet **szó szerinti (egyenes)** vagy **tartalmi (függő)**. Szó szerinti idézet például a cím és a törzsszöveg közé illesztett **mottó**.

A parafrázis

A szépirodalomban gyakran előfordul, hogy egy szerző műve cselekményét egy régebbi szövegből veszi. Egy szövegnek a téma megtartásával történő átfogalmazását **parafrázisnak** nevezzük. Egy kisebb-nagyobb szövegrészlet vagy egy teljes szöveg is lehet parafrázis. Például Arany János *Toldija* részben Ilosvai Selymes Péter históriájának parafrázisa. Arany az elbeszélő költemény egyes énekeinek elején mottóként szó szerint is idézi Ilosvai szövegét.

Az európai irodalom történetében talán a legtöbbet parafrázált szöveg a *Biblia*. Hogy egy példát említsünk: Babits Mihály *Jónás könyve* című elbeszélő költeménye az ószövetségi Jónás próféta könyvének átdolgozása: természetesen saját kontextussal, önálló üzenettel, amelynek néhány cselekménybeli változtatást is a szolgálatába állított a szerző. Ez utóbbi tény azt mutatja, hogy egy parafrázisban a téma megtartása nem feltételezi minden cselekményelemnek az egy az egyben történő átvételét.

A paródia

Az intertextualitás körébe tartozik a **paródia** is. Az irodalmi paródia tárgya általában egy másik szerző. Az általa használt tipikus stíluselemek, motívumok, nyelvhasználati jellegzetességek karikatúraszerű eltorzításán alapuló utánzás a paródia fő eszköze. A magyar irodalom leghíresebb parodistája, Karinthy Frigyes nem véletlenül nevezte *Így írtok ti* című paródiakötetének szövegeit irodalmi karikatúráknak.

Az allúzió

Az egy konkrét műre történő – leginkább csak sejtető – utalást, célzást **allúzió**nak vagy **rájátszás**nak nevezzük.

Arany János 1850 augusztusában, egy évvel Petőfi Sándor segesvári eltűnése (1849. július 31.) után írta *A honvéd özvegye* című balladát, miután Petőfi özvegye, Szendrey Júlia 1850. július 21-én (néhány nappal a gyászév letelte előtt) férjhez ment Horvát Árpád történészhez.

A palimpszeszt

A szépirodalomban (főleg a lírában) arra is számtalan példát találunk, hogy egy szöveg egy másik szerző művének átírásával jön létre, nem feltétlenül parodisztikus céllal. Ennek az eljárásnak a neve **palimpszeszt (felülírás)**. Palimpszesztnek eredetileg azokat a régi (ókori vagy középkori) iratokat, papirusz- vagy pergamenlapokat nevezték, amelyekről a rajta lévő írást – a drága anyagokkal való takarékoskodás céljából – megpróbálták kitorölni, kikaparni, hogy rá más szöveget írhasanak. A kutatóknak sok esetben sikerül feltárniuk és azonosítaniuk az eredeti, felülírt szövegeket is. Innen kapta a nevét az intertextualitás ezen formája.

Az intertextualitás és az evokáció

Az intertextualitás kapcsán fontos megemlítenünk az **evokációt (előhívás, felidézés)** mint stíluseszközt, amely a szövegben használt nyelvi elemeknek a különböző asszociációkat kiváltó képességét, illetve ennek a képességnek a beszélő (szövegalkotó) általi tudatos használatát jelenti. Ez úgy kapcsolódik az intertextualitáshoz, hogy konkrét szöveget is lehet evokálni (a fent felsorolt valamennyi eszköz tehát egyben evokációnak is számít), azonban az

evokáció nem csak konkrét szövegre vonatkozhat: irodalmi művekben például egy nyelvváltozat (régnyelv, nyelvjárás) imitálása vagy az archaizálás is evokáció.

Intertextualitás a köznyelvben

Bár az intertextualitás tudományos kutatása sokáig szinte kizárólag a szépirodalmi szövegekre irányult, természetesen a jelenség mindennapi nyelvhasználatunkban is igen gyakori. Mint ahogy a különböző stílusesszók (metaforák, metonímiák, szinesztéziák, ismétlések, ellentétek stb.) is természetes és szinte észrevétlen velejárói beszédünknek (pl. *a kancsó füle, mindjárt*

lemerülök, meleg szín, Hova-hova?, rettenetesen szép), így az intertextusokat is néha tudatosan, néha spontán, de rendszeresen alkalmazzuk hétköznapi társalgásaink során is.

A **szállóigék** közismert idézetek, amelyeknek a forrásával maga a beszélő nem is feltétlenül van tisztában (pl. *A tett halála az okoskodás*).

A **közmondások** valamilyen életbölcsséget, közös emberi tapasztalatot képszerűen, allegorikusan megfogalmazó rövid kifejezések (pl. *zsák a foltját*).

A **közhelyek** (más néven **klisék**) tömegesen használt, elcsépelet kifejezések (pl. *én kérek elnézést*), melyek keletkezésükkor még lehetnek ugyan a nyelvi fantázia, találékonyság, humor kifejezői, túlzottan gyakori használatuk által azonban erejük, hatásuk megkopott, használatuk tartalom nélküli vagy egyszerűen csak unalmas.

Főként magánéleti szövegekben fordulnak elő ismert **filmekből, dalszövegekből vagy reklámszövegekből vett idézetek**, melyek sokszor humoros hatást keltenek.

A modern kommunikációban az interneten, illetve az online kapcsolattartás során használt **linkek** is intertextusok.

Érettségi tételek

11. évfolyam

1. Anyanyelvünk rétegződése, a nyelvváltozatok: köznyelv, csoportnyelv, rétegnyelv
2. A beszéd megszerkesztésének folyamata az anyaggyűjtéstől a megszólalásig
3. A kulturált véleménynyilvánítás és vita szabályai, gyakorlata

1. Anyanyelvünk rétegződése, a nyelvváltozatok: köznyelv, csoportnyelv, rétegnyelv

A NYELVVÁLTOZATOK ÖSSZESEN: A NEMZETI NYELV	
Normatív nyelvváltozatok:	<ul style="list-style-type: none">• irodalmi nyelv: főleg írott változat (a legigényesebb nyelvváltozat), szépirodalmi nyelv, sajtónyelv, értekező próza, esszényelv• köznyelv: főleg beszélt változat
Területi nyelvváltozatok: nyelvjárások/dialektusok Vízszintes tagolódás	dialektusok: a 10 nagy nyelvjárási régió és azok változatai <ul style="list-style-type: none">• nyugat-dunántúli nyelvjárási régió,• közép-dunántúli–kisalföldi nyelvjárási régió,• dél-dunántúli nyelvjárási régió,• dél-alföldi nyelvjárási régió,• palóc nyelvjárási régió,• Tisza–Körös vidéki nyelvjárási régió,• északkeleti nyelvjárási régió,• <i>mezősegi nyelvjárási régió,</i>• <i>székely nyelvjárási régió,</i>• <i>moldvai nyelvjárási régió</i>
Társadalmi nyelvváltozatok: csoportnyelvek/szociolektusok Függőleges tagolódás Főként szókincsükben térnek el a köznyelvtől	csoportnyelvek: <ul style="list-style-type: none">• szaknyelvek (főleg foglalkozások szerinti írott és beszélt változatok: orvosi, informatikai, mérnöki, jogi szaknyelv, kismesterségek nyelve)• hobbinyelvek (szabadidős elfoglaltságok nyelvváltozata: legó, sí, vívás, néptánc, kézilabda, kosárfonás, programozás stb.)• rétegnyelv: kiszélesített csoportnyelv - életkori nyelvváltozatok (gyermeknyelv, diáknyelv, ifjúsági nyelv, katonai nyelv)• argó (tolvajnyelv)• szleng

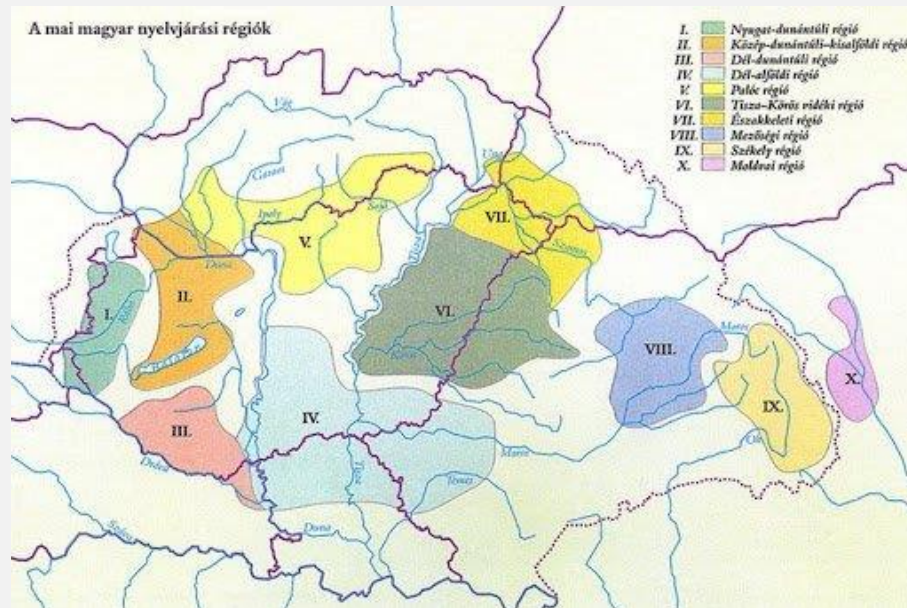
Regionális köznyelv: a nyelvjárások és a köznyelv egymásra hatásának eredménye

Egyéni nyelvhasználat: a fentiek keveredéséből jön létre

Családi nyelvhasználat: az adott családra jellemző szavak, kifejezőmódok

Dialektusok (vízszintes tagolódás)

<https://zanza.tv/magyar-nyelv/nyelv-es-tarsadalom/teruleti-nyelvvaltozatok>

Az egyes nyelvjárások közötti különbségek:

- Hangok: zárt e, palóc a, diftongusok (kettőshangzók), ő-zés, í-zés
- Szókészlet: tájszavak
 - alaki tájszók: csak a kiejtésükben térnek el egymástól – szép, szíp, ember, embör, szó, szóu
 - valódi tájszók: a köznyelvben létező dolgot teljesen más, egyedi hangsor jelöli – burgonya, pityóka, eszváta, szövőszék, vakond, honcsok, dalmahodik, hízik, aszag, piszkafa, pekvanc, holmi
 - jelentésbeli tájszók: a szó létezik a köznyelvben, de más jelentésben - bogár, légy, trágyáz, fűszerez, rostély, tornác, tulipán, szénavágó eszköz
- Nyelvtani jellemzők: pl. múlt idők rendszere (régmúlt, elbeszélő múlt, pl. mondtam vala, mondám)

A magyar nyelvjárások főként az első két szempontban mutatnak különbségeket.

A csoportnyelvek (függőleges tagolódás)

- A **szaknyelv** az egyes **szakmák**, **mesterségek** nyelve. Annyi szaknyelv létezik, ahány szakma, tudományág van. Jellegetessége a **szakzsargon**, a **terminus technicusok** készlete, amelyet a szakmabeliek egymás közt és írásban is használnak.

- A **hobbinyelvek** a különböző szabadidős tevékenységek jellemző nyelvhasználata. Pl. kártyajátékok, sakk, tánc stb. szavai, kifejezései.

Rétegnyelvek

A **rétegnyelvek** a különböző társadalmi rétegekben használt nyelvváltozatok. Idetartoznak a különböző életkori nyelvhasználatok

- Az **ifjúsági nyelvet** az arra való igény alakította ki, hogy az ifjúság másoktól különbözzön, ugyanakkor egy csoporthoz is tartozzon. Az ifjúsági nyelv gyorsan és nagymértékben változik. Jelentős a köznyelvre gyakorolt hatása, mivel sok új szóalak, **neologizmus** keletkezik az ifjúsági nyelvben, ami a köznyelvben terjed tovább. Az ifjúsági nyelv stílusa **határozott, őszinte, szókimondó, gyakran ironikus**, hangvétele pedig gyakran nyers és harsány. Az ifjúsági nyelv legfőbb értékei a nyelvi **eredetiség**, a szellemes **újítások**, az **ötletes szóalkotásmódok** és a nyelvi **humor**, de gyakran előfordulnak a fiatalság nyelvében **durva nyelvi formák és trágár szavak** is.
- **gyermeknyelv, dajkanyelv**
- **katonai nyelv** (pl. babanyelv: papa, mama, tátá, pápá stb; diáknyelv: föci, doga, karó stb; ifjúsági nyelv: srác, csaj, ciki stb., katonai nyelv: sumákol, motoros főka stb.; értelmiség nyelve: intelligens, antipatikus stb.)
- Az **argó** (= tolvajnyelv) a bűnözői csoportok saját nyelvváltozata, a bűnözők által használt szakmai szleng (szakszleng). Célja a csoporthoz tartozás kifejezése és a lelepleződés elkerülése, így annak elérése, hogy a kívülállók nyelvhasználatukat ne értsék meg. Jellemzője a durva, trágár kifejezések használata. Az argó szavai néha ismeretlen eredetűek, máskor köznyelvi szavak eltorzításával keletkeztek, új jelentéssel ruházva fel azokat. Az argóból sok kifejezés kerül át a szlengbe vagy a köznyelvbe azáltal, hogy az idő folyamán szalonképessé, elfogadottá válnak. Példák: zsebtolvajok: *rajzoló, rajzos* 'zsebtolvaj', *megvenni* 'meglopni', 'állj *vizet!* 'fedezzél!' betörők: *mackó, medve* 'páncélszekrény, kassza', *mackódöntés* 'kasszafúrás', *mackó* 'kasszafúró', *falazó* 'örtálló (bűncselekménynél)'

A szleng

Általános érvényű, nem kötődik egyetlen nyelvi réteghez sem. Célja a köznyelvi stílus variálása, élénkítése, a nyelvhasználat egyénítése. A szleng a beszélt és írott nyelvhasználatban is előfordul. A szleng merít az argó nyelvváltozattól, de azt tompítva, szalonképessé téve viszi tovább. A szleng használata különösen jellemző az ifjúsági nyelvre, az argóra és a kisebb-nagyobb közösségek nyelvhasználatára. Szókészlete gyorsan változik, folyamatosan megújul. (Példák napjainkból: - arcoskodik : nagyképpen viselkedik; - cukker: cuki, aranyos; - epik, epikus: kínos szituáció, baki - bejövős: jó, tetszik; - fake: hamis, kamu, csalás; - fullos: jó, tökéletes; - kúl: jó, király; - random: csak úgy, véletlenül - cinkes: nehéz helyzet; - sirály, király: nagyon jó, tetszik; - sügér: bamba; - WTF: Mi van?; - vágom: értem stb.)

2. A beszéd megszerkesztésének folyamata az anyaggyűjtéstől a megszólalásig

1. A szóközi beszéd fogalma

Egy szóközi által nagy nyilvánosság előtt mondott, ékes stílusú, igényes politikai vagy ünnepi beszéd. Mára kitágult a fogalom jelentése. Ide sorolunk minden olyan megnyilatkozást, amelyben a megszólaló nem csupán saját nevében szól egy közösséghez. A szóközi beszéd verbálisan egyirányú kommunikációs forma, hiszen a hallgatóságnak csak korlátozott lehetőségei vannak a visszajelzésre (pl. tetszésnyilvánítás tapssal, figyelmes csend vagy érdektelen moraj, nem-verbális eszközök pl. ásítás).

2. A szóközi beszéd kommunikációs funkciói

- A közvetlen, emberi kommunikáció hat funkciója közül a szóközi beszédek funkcióiról szólva csak az értelmező szerep hiányzik, hiszen nincs közvetlen visszajelzés a hallgató felől, legalábbis verbálisan.
- Kifejező funkció A hallgatóságból érzelmi reakciót vált ki, célja, hogy megindítja a hallgatóságot.
- Esztétikai funkció A hallgatóság gyönyörködtetése (pl. ünnepi beszédek), és a felelősség is igényességet kíván.
- A kapcsolat fenntartása A beszéd elején időnként közben és végén a hallgatóság megszólításának (pl. Tisztelt hölgyeim és Uraim! Tisztelt ünneplő közönség!) célja a figyelem ébrentartása és a tisztelet kifejezése a közönség iránt.

3. A szóközi feladatai

Arisztotelész szerint a rétornak rendelkeznie kell az alábbi öt tulajdonsággal/eszközzel ahhoz, hogy sikeres szóközi alkotasson. A szóközi művészetének atyja ezt az öt képességet a klasszikus retorika öt lépésének nevezte. Az első három a beszéd szövegének megfogalmazásához, létrehozásához elengedhetetlen, míg az utóbbi kettő a kész szöveg hangzóvá tételéhez, az előadáshoz szükséges.

- INVENTIO [invenció = feltalálás, anyaggyűjtés]: Fellelni azt, amiről beszélünk. A rétori mű létrehozása. Végeredmény a szóközi szöveg.
- DISPOSITIO [diszpozíció = elrendezése] Elrendezni azt, amit felleltünk.
- ELOCUTIO [elokúció = kifejezés] Hozzárendelni a szöveghez a szóéktípményeket, a figurákat.
- MEMORIA [megtanulás] Az emlékezethez folyamodni. A végeredmény a szóközi.
- PRONUNTIATIO [pronunciáció = előadás] Taglejtések és dikciók, hangosítás

4. A szóközi beszéd megszerkesztésének menete

- Témaválasztás + címadás. Inkább témajelölő, mint szenzációvadász legyen.
- Szövegtípus kiválasztása (műfaj). + A kommunikációs körülmények feltérképezése.

- Vázlat elkészítése. Célja a tudatosabb, célirányos anyaggyűjtés.
- Anyaggyűjtés (tények, statisztikai adatok, gondolatok). Forrásai: könyvek, nyomtatott sajtó (napilapok, folyóiratok), elektronikus média (rádió, televízió), újabb elektronikus források (Internet, CD-ROM, elektronikus könyvtár), tudományos munkák, művészeti alkotások stb. + saját ismereteink, tapasztalataink (megfigyelések, kísérletek, személyes kapcsolatok, utazások stb. révén).
- Az anyag elrendezése. Kiválasztjuk a fontosabb gondolatokat, érveket, ezek lesznek a tételmondatok. Ezekből készül a vázlat, amely a tételmondatokon kívül kulcsszavakat, neveket, adatokat, esetleg idézeteket is tartalmaz. Idd derül ki, hogy mi lényegtelen a gyűjtött anyagból, ezeket félretesszük („kidobjuk”).
- A szöveg kidolgozása, megfogalmazás, a lényeges dolgok kiemelése, szerkesztés, érveléstechnika, érvek helyének megválasztása (gyenge és erős érvek)
- Az előadásmód megtervezése. Annak átgondolása, milyen nonverbális (mimika, gesztus, testtartás), illetve zenei kifejezőeszközöket (intonáció, hangsúly, hanglejtés, szünetek, tempó) fogunk használni.
- A szöveg emlékezetébe vésése. A szöveg megtanulása teljes egészében, vagy tételmondataiban, felépítésében. Önellenőrzés, esetleg próbaelőadás tartása.
- A szöveg előadása. A felolvasás a lehető legrosszabb formája a beszédnek. Törekedni kell a spontánnak tűnő beszédmódra, még ha előttünk van is a szöveg.

3. A kulturált véleménynyilvánítás és vita szabályai, gyakorlata

1. **A vita:** Ha két vagy több ember más állásponton van, és meg akarják győzni egymást, akkor vitára kerül sor. A hétköznapi szóhasználatban sokszor negatív érzelmek kapcsolódnak a vitához, pedig a tanulás, kutatás, megismerés területén nélkülözhetetlen. A vitáink során kerüljük a személyeskedést, ne a vitapartner személyére és tulajdonságaira hivatkozunk (ad hominem érvek), hanem a témára, a partnerünk által elmondottakra reagálunk. Igyekezzünk türelmesnek lenni, ne vágjunk a másik szavába, ne emeljük fel hangunkat.

2. Felkészülés a vitára:

- **Tájékozódás az adott témában, anyaggyűjtés.** Nagyon valószínű, hogy egy népszerű és érdekes témáról már előtted is sokan vitáztak. Azzal, hogy elolvasod vagy meghallgatod ezeket a vitákat ötleteket kaphatsz, új érvekkel találkozhatasz, amik neked nem jutottak eszedbe, de megismerheted a másik fél álláspontját is, felkészülhetsz arra, hogy milyen érvekkel fog előállni partnered, és esetleg azt is, hogy hogyan lehet ezeket az érveket megcáfolni.
- **Vázlatkészítés:** A vita elején rendszerint lehetőségük van a feleknek, hogy nagyobb terjedelemben bemutassák álláspontjaikat, erre nem árt felkészülni, jegyzetet vagy vázlatot készíteni, így nem marad ki semmi.

3. A vita menete

Többféle formátum létezik, de rendszerint a nyilvános viták a következő forgatókönyv szerint zajlanak:

- Tételmondat (olyan rövid és egyszerű állítás, amely meghatározza, hogy miről vitatkoznak a szembenálló felek). A jó tételmondat magába foglalja az állítás és a tagadás lehetőségét is
- Fogalmak meghatározása: a tételmondatban szereplő fogalmak meghatározása (Előfordul, hogy csak azért vitatkoznak, mert ugyanazt a fogalmat másképpen értelmezik) pl. mit értenek: magyar konyha ízain, ill. népszerűsítés szó
- Érvelés: Felhasználhatunk bármilyen érvfajta. Meggyőzőek leszünk és hatásosak, ha érveléskor személyes példát, élményt is elmesélünk, szaktekintélyeket idézünk, minél több bizonyítékot, adatot gyűjtünk össze, hasonlatokat is fölhasználunk. Fontos, hogy minél változatosabban érveljünk.
- Keresztkérdések: A másik meghallgatása után lehet keresztkérdéseket feltenni. Céljuk: meggyengítsék az ellenfél érveit és a sajátunkat erősítsék, segítenek tisztázni a vitapartner állásfoglalását, illetve kiemelik a másik fél hibáit
- Cáfolat: A keresztkérdésekre adott válaszok segítenek a cáfolat megfogalmazásában, azaz a másik fél véleményének a tagadásában.
- Összegzés: vélemény összefoglalása, erős érvek megismétlése

4. Vitavezető: A vitavezető pártatlan személy, aki a vita levezénylésében segédkezik. Feladatai: a vita levezénylése, felügyeli, hogy mindegyik fél a megfelelő időkeretben kifejthesse nézőpontját, megakadályozza, hogy a vita eldurvuljon.

5. A vitaindító

- A nagyobb nyilvános vitákat bevezető szöveg
- A vitavezető olvassa fel
- Feltárja a megvitatandó kérdéseket
- Mindkét oldalon felsorakoztat érveket
- Nyitva hagyja a kérdést
- Eszmecserére szólít fel

12. évfolyam

1. Pragmatika: a beszéd mint cselekvés
2. A magyar nyelv eredete, finnugor rokonságának bemutatása
3. A nyelvtörténeti korszakok jellemzői, a nyelvtörténet forrásai
4. A magyar nyelv szókészletének alakulása, rétegei

1. Pragmatika: a beszéd mint cselekvés

Pragmatika

A *pragmatika* olyan funkcionális szemléletű tudományág, mely a *szintaxis* és a *szemantika* mellett a nyelvészeti leírások egyik szintjeként a nyelvi forma és a forma használója közötti viszonyt tanulmányozza. Figyelmének középpontjában a kulturális, pszichológiai és társadalmi tényezők által meghatározott nyelvhasználó áll, a beszélő és a hallgató mindennapi kommunikációs helyzeteiben megjelenő szándékaival foglalkozik. A pragmatika felfogható a beszélő jelentéseként, hiszen az emberek általában többet vagy mást fejeznek ki, mint amit mondataik szó szerint jelentenek. Más felfogások arra helyezik a hangsúlyt, hogy hogyan hat a *kontextus* (társadalmi környezet) a hallgató értelmezésére a társadalmi *interakcióban*. A beszédaktus-elmélethez kötődő értelmezés a megnyilatkozások mögöttes tartalmára (illokúció), az udvariassággal foglalkozó elméletek pedig a társadalmi távolság kifejezésére irányítják a figyelmet. A pragmatika tudománya három fő kutatási területre osztható. A mikropragmatika a nyelvhasználat szűkebb részére, a mondatra és annak közvetlen környezetére irányul, fő területei a beszédaktus-elmélet, a rámutató elemek és az előfeltevések vizsgálata. A makropragmatika a beszélők interakcióira irányuló terület, mely a nyelven belüli és a nyelven kívüli tényezőket is magában foglalja, fő érdeklődési köre a társalgáselemzés és az udvariassági alapelvek kutatása. A metapragmatika a pragmatika által használt elveket és szabályokat határozza meg, ide tartoznak többek között a Grice által kidolgozott együttműködési alapelvek.

A beszédaktus-elmélet

Austin szerint a hétköznapi nyelvben azokkal a kijelentésekkel, melyekhez nem lehet igazságértéket rendelni, nem megállapítunk vagy leírunk valamit, hanem cselekszünk.

A beszédaktusok felosztása Austin szerint:

1. ítélezők: egy eredmény hivatalos vagy nem hivatalos bejelentése, tipikus bírói aktus, pl. ítélet, döntéshozás, becslés, felmérés.
2. végrehajtók: hatalom, jogkör gyakorlása során elhangzó mondatok, pl. kinevez, elvet, elrendel, koboz, kiközösít, stb.
3. elkötelezők: a beszélő egy bizonyos cselekvés mellett elkötelezi magát, pl. ígér, elvállal, javasol, megfogad, stb.
4. viselkedők: az emberi viselkedésre reagálunk velük, pl. bocsánatkérés, gratulálás, ajánlás, stb.

5. bemutatók: ezekkel álláspontot fejtünk ki, pl. állítás, tagadás, kijelentés, informálás, említés, megjegyzés, kérdezés, stb.

Austin az elméletében megkülönböztette az explicit és az implicit beszédaktusokat. Explicit egy beszédaktus akkor, ha van benne performatív ige: pl. Utasítalak, hogy menj el! Implicit, ha nincs benne performatív ige: pl. Menj el!

A beszélés során, Austin szerint 3 aktust végzünk, ezek a következők:

1. Lokúciós aktus: egy bizonyos mondat kiejtése egy bizonyos értelemmel. pl. Hideg van itt bent.
2. Illokúciós aktus: valamire használjuk a lokúciós aktust: Pl. felszólításra: Csukd be az ablakot!
3. Perlokúciós aktus: A hallgatóra gyakorolt hatás. Vagyis a lokúciós és az illokúciós aktussal elérünk valamit a hallgatóban: pl. becsukja az ablakot

A társalgási (együtműködési) maximák

Paul Grice szerint léteznek olyan körülmények, amelyek a társalgást annak tárgyától függetlenül irányítják. Ezeket együtműködési alapelveknek nevezzük. Az alapelvek betartása mellett valamely maxima megsértésével a beszélő egy olyan gondolatot akar partnere tudomására hozni, amely nyelviileg nincs megfogalmazva a szövegben, de a szavak együttes jelentéséből, a megnyilatkozás *kontextusából* vagy más háttérismeretekből kikövetkeztethető.

A grice-i *együtműködési elv* szerint mindkét fél feladata, hogy a beszélgetés céljának megfelelően működjön közre a beszélgetés során. A társalgás célja lehet rögzített és lehet a társalgás során kialakult cél. A cél mellett szükség van a partnerek együtműködésére, s arról is meg kell egyezniük, hogy milyen stílusban folyjon a beszélgetés mindaddig, amíg közösen meg nem állapodnak a befejezésben. Ezek alapján négy maximát, négy elvet kell szem előtt tartani a társalgás során:

Ezek a következők:

1. Mennyiség elve: Annyira légy *informatív*, amennyire a pillanatnyi cél megköveteli, ne légy informatívabb mint amennyire szükséges.
2. Minőség elve: Mondj igazat! Ne mondj olyat, amit hamisnak vélsz, s ne mondj olyat se, amiről nincs bizonyítékod.
3. *Relevancia* elve: Légy releváns, mondanivalód illő legyen a szöveg többi részéhez és a *situációhoz*!
4. Mód (modor) elve: Légy könnyen érthető!
 - a) Kerüld a homályosságot!
 - b) Kerüld a kétértelműséget!
 - c) Légy rövid, tömör!
 - d) Légy rendezett, tartsd a sorrendet!

A négy maximát többféleképpen lehet megsérteni.

1. Csendesen, feltűnés nélkül, ha pl. téved valamiben a társalgó.
2. Kibújhatunk a maxima és az együtműködési elv alól, s ezt nyíltan ki is fejezhetjük.
3. Konfliktusba kerülnek a maximák egymással, s az egyik teljesíthetetlen lesz. Leggyakrabban a mennyiség és a minőség elve szokott szembekerülni egymással.
4. Kicsúfolunk egy maximát: az irónia egyik eszköze lehet ez.
5. Kiaknázunk egy maximát, azért sértjük meg, hogy ezáltal burkoltan kifejezhessünk valamit.

Az udvariassági alapelvek

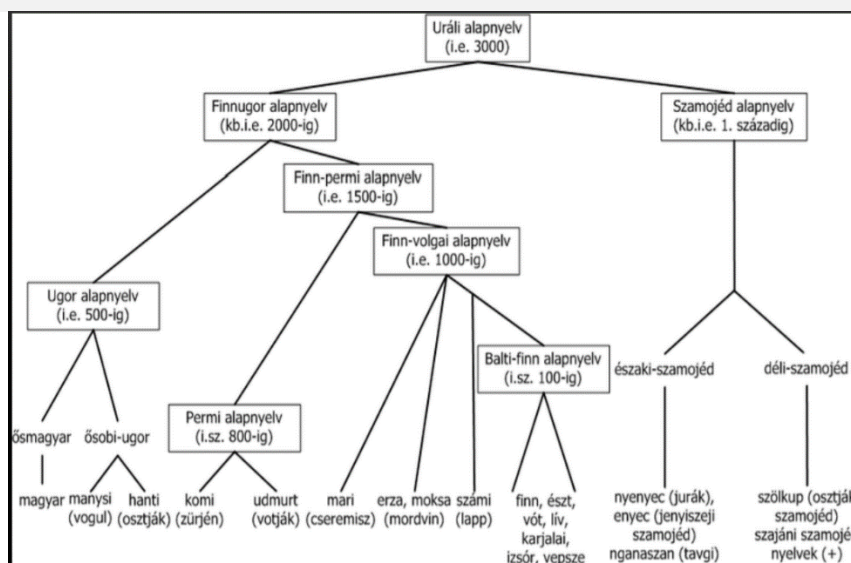
A Leech által megfogalmazott udvariassági alapelvek arra vonatkoznak, hogy növeljük minél nagyobbra az előzékeny aktusok udvariasságát („*pozitív udvariasság*”), és csökkentjük a lehető legkisebbre az udvariatlan megnyilvánulások következményeit („*negatív udvariasság*”). Maga az udvariassági elv is több maximát tartalmaz. Ezek közül a legfontosabbak a következők:

1. A tapintat maximája: minimalizáld a másik „*költségét*”, maximalizáld a másik hasznát.
2. A nagylelkűség maximája: minimalizáld az én hasznát, maximalizáld az én költségét. Az „*Elviheted a biciklimet.*” mondat udvariasabb mint az „*Odaadom a biciklimet.*”
3. Az elismerés (jóváhagyás) maximája: minimalizáld mások leszólását, maximalizáld mások dicséretét.
4. A szerénység maximája: minimalizáld az én dicséretét, maximalizáld az én leszólását.
5. Az egyetértés maximája: minimalizáld a nézeteltérést a másikkal, maximalizáld az egyetértést a másikkal.
6. Az együttérzés (rokonszenv) maximája: minimalizáld az ellenszenvet a másikkal, maximalizáld az együttérzést a másikkal.
7. A *fatikus* maxima: minimalizáld a csendet és tartsd szóval a partneredet.

A fentiekén kívül Leech megkülönböztet magasabb rendű (pl. irónia, ugratás) és egyéb (pl. érdekesség, kellemes témák) alapelveket is.

2. A magyar nyelv eredete, finnugor rokonságának bemutatása

- Az uráli-finnugor nyelvcsalád
- Finnugor népek közül a legnagyobb létszámú: a magyar
- Legközelebbi rokonok: vogul és osztják nyelvek (nép nevük: hanti, manysi), Ob folyó vidékén élnek, kihalófélben
- Urali alapnyelv i.e. 3000 → i.e. 2000-ig Finnugor alapnyelv → Ugor alapnyelv i.e. 500-ig → ősmagyar → magyar nyelv

Az uráli nyelvcsalád családfája

A nyelvrokonság bizonyítékai

1. Szótani bizonyítékok: A magyar nyelvben kb. 10000 finnugor eredetű szó található

Példák fogalomkörök szerint:

- Számok: egy, kettő, száz
- Család-és rokonság nevek: atya, fiú
- Egyszerű cselekvések: él, hal, van
- Testrészek: kéz, fej, szem
- Állatok: hal, lúd, eb

2. A nyelvtani rendszerre vonatkozó bizonyítékok:

- a finnugor nyelvekben a nincsenek nyelvtani nemek
- a határozói viszonyt névutókkal, toldalékokkal fejezi ki. Pl.: házban, ház mellett
- a jelző megelőzi a jelzett szót és nem egyeztetjük vele. Pl.: jó lovak.
- gyakori a névszói állítmány Pl.: Ő tanuló.
- a tárgyias igeragozás megvan a manysi és a mordvin nyelvekben.
- a birtokos személyjel a szótó után áll. Pl.: házam ↔ my house, mordvin:kudom

3. Hangtani bizonyítékok: szabályos hangmegfelelések

- a finnugor szókezdő p → a magyarban f Pl.: puu → magyarban fa.
 - finnugor szókezdő k
- a.) megmarad k-nak, ha utána magas magánhangzó áll. Kasi → kéz.
b.) h lesz, ha mély magánhangzó áll utána. Kala → hal, kota → ház.

3. A nyelvtörténeti korszakok jellemzői, a nyelvtörténet forrásai

- **Előmagyar kor:** együttélés a nyelvrokonokkal (őshaza Nyugat-Szibériában, i.e. 500), a magyar nyelv még nem különül el, a magyarok ősei vándorolni kezdenek
- **Ősmagyar kor** i.e. 500 - 896 (honfoglalásig): találkozás iráni, török és szláv népekkel: jövevényszavak, vegyes hangrendűség, birtokos személyjelek, középfok jele, tárgyrag
- **Ómagyarkor** 896 – 1526 (mohácsi csata): latin betűs írásmód, írásbeliség, első nyelvemlékek ebből a korból, kódexek, nyelvjárások (magánéletben magyar, közéletben latin)
 - *Szórványemlékek:* idegen nyelven írt források, melyekben magyar szavak csak elszórva jelennek meg. Ezen szavak többsége valamilyen tulajdonnév (személynév vagy földrajzi név), amelyet nem tudtak idegen nyelvre lefordítani.
 - *Glosszák:* a szövegek megértését segítő lapszéli vagy sorok közé beírt jegyzet, leggyakrabban latin szövegekben fordult elő.
 - *Szójegyzékek:* a szótárak helyett használták és fogalomkörök szerint csoportosították őket. Latin nyelven íródtak és a latin szavak fölé írták a magyar jelentést.
 - *Szövegemlékek:* már összefüggő, magyarul írt szövegek. Vannak hosszabbak, rövidebbek, nyomtatottak, kézzel írottak, egyházi és világi témájúak.

A) Szórványemlékek: idegen nyelvű (latin, görög) szövegbe ágyazott magyar nyelvű elemek (földrajzi nevek, családnevek főleg).

Külföldi eredetű:

- 950-951: Bíborban született Konstantinos bizánci császár A birodalom kormányzásáról című könyvében a görög nyelvű szövegben: Álmos, Árpád, Tisza, Maros, Etelköz.

Hazai eredetű:

- 1000 k.: A veszprémvölgyi apácák adománylevele (görög nyelvű)
- **1055: A Tihanyi Apátság alapító levele**
 - első magyar szórványemlékünk
 - az apátságot I. András alapította, adománylevelével a bencéseknek adományozott területekről
 - latin nyelvű szövegbe ágyazva magyar szavak és az első magyar mondat (58 szó és szókapcsolat, sok tulajdonnév):
 - bolatin, bolatin [balátin] 'Balaton' < szláv: 'mocsaras'
 - tichon [tihony] 'Tihany'
 - fuk 'tóból, nagyobb vízből kiinduló kisebb ér > Siófok'
 - zakadat [szakadát] 'szakadékos, omladékos hely, a szakad igéből'
 - áruk [áruk] 'árok: hadviselésben a védekezés eszköze'
 - „*Feheruaru rea meneh hodu utu rea*”, azaz: Fehérvárra menő hadi útra.
 - Nyelvtörténeti vonatkozások:
 - tövégi vokális lekopása: *utu > út > út, varu > var > vár, feheru > feher > fehér*
 - ragok helyett még névutók szerepelnek: *utu rea > útra*
- 1208-1235: Várad Regestrum – várad székeskáptalan jegyzőkönyve
- 1200 k.: Anonymus: Gesta Hungarorum – magyar királyok és nemesek származását írja le
 - a magyarországi udvari epika kezdete
 - a magyarság korai történelméről számol be, a honfoglalást örökíti meg
 - mesékre, mondákra és a képzeletére épít
 - a magyarok Székétiából érkeztek, királyukról, Magógról kapták a nevüket, első ősük Attila hun vezér, az ő leszármazottja Álmos, aki Árpád apja
 - pl. Emese álma, Vérszerződés

B) Szövegemlékek: hosszabb, összefüggő szövegek latin nyelvű kódexekbe ágyazva.

- 1192-1195: A legelső magyar nyelvű összefüggő szövegemlékünk a **Halotti beszéd és Könyörgés** 32 soros, a latin nyelvű Pray-kódexben maradt fenn. Szerzője ismeretlen. A beszéd a latin szöveg magyaros átdolgozása. Az összes finnugor nyelv első szövegemléke.
 - a magyar nyelv (sőt a teljes uráli nyelvcsalád) első fennmaradt szövegemléke
 - egy latin nyelvű szertartáskönyvben talált rá Pray György jezsuita szerzetes
 - róla nevezték el a szöveget tartalmazó kódexet *Pray-kódexnek*
 - egy latin temetési prédikáció szabad fordítása, a latinul nem tudó hívókhöz szól:

a) Beszéd:

- a sír fölött, a koporsó lebecsátása után elmondott prédikáció a temetésen egybegyűlt gyászolókat az emberi mulandóságra emlékezteti,
- felidézi a halál eredetének bibliai magyarázatát, Ádám és Éva bűnbeesésének történetét
- a magyar nyelvhez jobban illő, magyaros

b) Könyörgés:

- az elhunyt bűneinek bocsánataért könyörgő imára szólítja fel a híveket
- a bűn miatt veszítette el az ember a Paradicsomot, úgy a bűnöktől való megszabadulás által nyerheti azt vissza
- jobban követi a latin nyelvet

Nyelvészeti jellemzők:

stilisztikai és retorikai jellemzők:

- megformáltsága arra utal, hogy feltehetően nem ez az első szövegemlékünk
- figura etymologica: a szótó ismétlésén alapuló alakzat, pl. „*halálnak halálával halsz*”
- a beszédet nyitó megszólítás, variációs ismétlés „*Ahogy ti is látjátok szemetekkel.*”
- szónoki kérdés „*Kik azok?*”
- a felkiáltás „*Kürie eleison!*”
- alliteráció: „*mennyi malasztban*”
- élőbeszédszerűség: kiszólás a jelenlévőkhöz

szókészletbeli jellemzők:

- archaizmusok: pl. *ürdüing, jorgasson, heon, isa*

nyelvtani jellemzők:

- illeszkedés törvénye: csak magas hangrendű toldalékok: *paradicsümben*
- névutós alakok és raggá vált alakok egyaránt találhatók benne: *nyugulma beli, milosztben*
- a tövégi vokális már nincs jelen

➤ 1200 k.: Königsbergi töredék és szalagjai – nagy terjedelmű volt, de felszabdalták (a könyv gerincét erősítették vele, a kódex elé tették védőlapnak) – hiányos

➤ 1300 k.: Az első magyar nyelvű vers az **Ómagyar Mária siralom**

- az első magyar nyelven fennmaradt vers
- fordítás, azonban nem egyetlen latin eredetire megy vissza, szerzője több forrást használt fel → kompiláció
- Gottfried: Planctus ante nescia kezdetű műve
- ismeretlen személy másolta be a Sermones (Beszédék) című kódex egyik üres lapjára.
- ezt a kódexet később Leuveni kódexnek nevezték el, mert egy ideig a leuveni egyetem könyvtárában őrizték, Belgiumban, 1922-ben fedezték fel, 1982-ben került haza
- műfaja planctus.
- témája: Szűz Mária fájdalma Jézus megkínzása és kereszthalála láttán, bibliai téma továbbvitele - a szenvedő fiát látó anya személyes érzelmeiről szól, E/1.
- fiát, a halált és Jézus kínzóit szólítja meg

- Költői eszközök:
 - figura etymologica, alliteráció, hangszimbolika: „Világ világa, / Virágnak virága! / Keserűen kinzatul, / Vos szegekkel veretül”
 - Jézus egyik evangéliumi kijelentésére utal: „Én vagyok a világ világossága” (Jn 8,12).
 - ütemhangsúlyos verselés (két ütem, de szabálytalanabb)
 - páros rímek, bokorrímek, félrímek
- 1315 k.: Gyulafehérvári sorok – rímszerűen összecsendő prédikációvázlat

C) Kódexek: Nagy terjedelmű, kézzel írott könyvek.

- 1372-1400: A legrégebb magyar nyelvű a Jókai-kódex. Assisi Szent Ferenc életéről szól.
- 1450 k.: Huszita Biblia (az első magyar Bibliafordítás; Tamás és Bálint pap munkája; a Bécsi-, a Münchener-, és az Apocryphus-kódexben maradt fenn).
- 1476: Ének Szabács viadaláról – első históriás énekünk. Mátyás dicsőséges haditettéről szól. Világi témájú nyelvemlék.
- 1494 e.: Festetics kódex – Kinizsi Pálnénak készült imádságos könyv
- 1490 k.: Soproni virágének – a magyar nyelvű szerelmi líra első emléke.
- 1510: Margit-legenda: Margit csodálatos életét beszéli el
 - 14. század elején keletkezett, 1310 körül
 - szövegének másolója 1510-ben Ráskay Lea, domonkos apáca volt.
 - IV. Béla király lánya
 - Nyulak-szigete, kolostor → Margit-sziget
 - a földi élet megvetése, alázat, önsanyargató életmód, böjt, önkínzás, a tisztálkodás hiánya, szegénység → a túlvilági boldogság elnyerése, a lélek megtisztulása
 - sororok: Margit rendtársai

D) Glosszák: lapszéli vagy a sorok közé írt jegyzet.

- 1410 k.: Marosvásárhelyi glosszák
 - 1490: Szalkai-glosszák – Készítette: Szalkai László
 - Szójegyzékek: Szótárak helyett használták.
 - 1395 k.: Besztercei szójegyzék
 - 1410 k.: Schlägli-szójegyzék
- **Középmagyar kor** 1526-1772 (felvilágosodás): török jövevényszavak, könyvnyomtatás, hitvitázó reformáció, irodalmi és tudományos élet fellendülése
 - 1527: az első magyar nyomtatvány; Sylvester János: Latin nyelvtan magyar értelmezésekkel
 - 1538-39: Dévai Bíró Mátyás: Magyar Helyesírás
 - Több bibliafordítás.
 - 1590: az első teljes bibliafordítás – Károli Gáspár: Szent Biblia; Vizsoly
 - A magyar költészet gyökerei: Tinódi Lantos Sebestyén, Bornemissza Péter, Balassi Bálint, Heltai Gáspár munkássága.
 - 1610: Szenczi Molnár Albert: Új magyar nyelvtan

- Pázmány Péter, Zrínyi Miklós, Mikes Kelemen munkássága.
 - 1653: Apáczai Csere János: Magyar enciklopédia
 - A XVI.sz. közepén találták fel a könyvnyomtatást. Első nyomtatott szövegelemek:
 - 1533: Komjáti Benedek: Szent Pál leveleinek fordítása ; Nyomtatás helye: – Krakkó
 - 1536: Pesti Gábor: Új Testamentum-fordítása ; Nyomtatás helye: – Bécs
 - Első hazai nyomdászaink: Hess András- Buda, Abádi Benedek- Sárvár-Újsziget, Heltai Gáspár- Kolozsvár, Hoffgreff György- Kolozsvár, Huszár Gál és fia, Dávid könyvsajtója-vándornyomda
- **Újmagyar kor 1772- 1945:** nemzeti irodalom és köznyelv, nyelvújítás, nyelvművelés, 19. sz. nyelvészeti folyóiratok, magyar szótárak, 1920 Trianon: 3 millió magyar idegen nyelvi környezetbe kerül
 - 1772: *Bessenyei György*: Ágis tragédiája, Magyarország című röpirata: „Minden nemzet a maga nyelvén lett nagygyá, de idegenén soha sem.”
 - Nyelvújítás: A neológusok, és ellenfeleik, az ortológusok vitakoztak a nyelv mesterséges átalakíthatóságáról
 - 1811 - Kazinczy *Tövisek és virágok* című gúnyos epigrammasorozata
 - 1813 - Az ellentábor a *Mondolat* című gúnyiratban vágott vissza (szótár)
 - 1815 - *Felelet a Mondolatra* (Kölcsey és Szemere)
 - 1819 - *Orthologus és neologus nálunk és más nemzeteknél*.

Módszereik: szóképzéssel (huzal, alakít, halászat), elvonással (borús – ború, kapál – kapa), szóösszetétellel (szemüveg, élethű, jármű)

Termékeny újítások: mintegy 10 000 új szó	Terméketlen ötletek:
Régi szavak felújítása: <i>aggastyán, év, lomb, hon</i>	oxigén: <i>éleny</i> Koppenhága: <i>kappanhágo</i>
Tájszavak beemelése a köznyelvbe: <i>betyár, páholy, bojtár, bútor</i>	Stockholm: <i>Istókhalm</i> nőnemű szavak: <i>őné, akiné, jóné,</i> <i>szépné</i>
Szóvegyülés (két szó összeillesztése): <i>csór, rovar, csipesz, könnyelmű</i>	szerelem: <i>lángadozás, bájlánc</i> nyelvújítás-tudomány: <i>szócsintan</i>
Idegen kifejezések tükörfordítása: <i>pincér, hangverseny, ellenszer, vaspálya</i>	tartozék: <i>hozzány</i> tevékeny: <i>sürge</i>

- 1825: MTA: Széchenyi István a létrehozója.
 - 1832: az első helyesírási szabályzat megjelenése: A magyar helyesírás és szóragasztás főbb szabályai (Vörösmarty Mihály munkája).
 - 1844. évi II. törvénycikk: a magyar nyelv államnyelvvé tételéről szól (a latint váltja fel).
 - 1872: megindul a Magyar Nyelvőr című folyóirat.
 - 1905: megindul a Magyar Nyelv című folyóirat.
- **Újabb magyar kor 1945 – napjainkig**

4. A magyar nyelv szókészletének alakulása, rétegei

1. Alapnyelvi szavak

A szótörténeti kutatások szerint kb. 1000 finnugor eredetű szó van a magyarban. Természetes, hogy az önállóvá válás során jócskán megváltozott a szókincsünk. Ennek a kibővült szókészletnek mégis ez az 1000 ősi szó az alapja, hiszen az idők folyamán egész szócsaládok (képzett és összetett szavak együttese) alakultak ki körülöttünk, pl. az ősi *vil szótóból ered a villog, villám, világ, virrad, virul, virág stb. szavunk, s mindegyikükhöz népes szócsalád tartozik. Pl. igék, testrészek nevei, rokonságnevek, természeti jelenségek, növénynevek, állatnevek, melléknevek, számnevek, névmások

2. Új szavak

A szókészlet bővítését elsősorban nyelven kívüli tényezők teszik szükségessé. A gazdasági-társadalmi élet és a gondolkodásmód átalakulása következtében olyan fogalmak jönnek létre, amelyeknek nevet kell adni.

2.1 Belső keletkezésű szavak

- **szóalkotás:** már meglévő elemekből alkotunk új szót

1. szóképzés

Leggyakoribb szóalkotási módunk. A szótóhoz hozzáteszünk egy képzőt, ezáltal egy új szót hozunk létre. A képző megváltoztatja a szó jelentését.

pl. süt → sütemény; lapát → lapátol, stb.

A képzők fajtái:

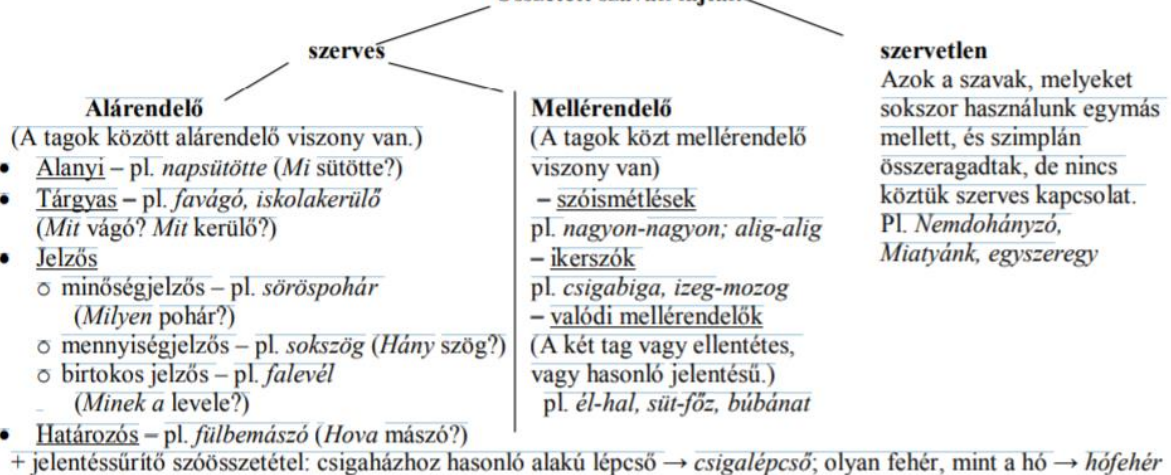
- igéből igét képez: olvas → olvasgat; lát → láthat, stb.
- névszóból igét: kanál → kanalaz; hegedű → hegedül, stb.
- névszóból névszót: szép → szépség; vad → vadász, stb.
- igéből névszót: hall → hallás, stb.

2. szóösszetétel

A másik leggyakoribb szóalkotási mód a magyar nyelvben. Két szót egymásba kapcsolunk, így hozunk létre összetett szavakat. Az összetett szó első fele az **előtag**, a második pedig az **utótag**.

Mai napig használjuk az új fogalmak megnevezésében, pl. számoló + gép → számológép; fény + kép → fénykép

Összetett szavak fajtái:

- ritkább szóalkotási módok

Ritkább szóalkotási módok:

3. szórövidítés

Sokszor alkalmazzuk ma is. Megrövidítjük a szavakat.

Pl. csokoládé → csoki; paradicsom → pari; történelem → törti, Balaton → Balcsi; Katalin → Kati; stb.

4. szóösszerántás

Két szót összerántunk, így hozunk létre egy harmadikat. Így keletkezett pl.:

cső + orr → csőr; híg + anyag → higany; zavar + kerget → zargat; csupa + kopasz → csupasz

5. szóhasadás

Egy szót kétféleképpen kezdünk ragozni, és később már mindkét ragozás mást jelent.

pl. ébren – éberen; neje – nője

6. szóelvonás

Amikor egy szónak levágjuk a végződését, és így egy új szót hozunk létre. Így keletkezett pl.:

tapsol → taps; vádol → vád; gépirás → gépir; tulajdonos → tulaj

7. Mozaikszó-alkotás

- **Betűszók:** Hosszabb kifejezések kezdőbetűiből állnak össze. pl. OTP, kft, ENSZ, ELTE, stb.
- **Szóösszevonás:** Nem a kezdőbetűket, hanem a szó egy-egy szótagját vonjuk össze.
pl. Mahart (Magyar Hajózási Részvénytársaság); Pecsá (Petőfi Csarnok); Műpa (Művészetek Palotája)

- szóteremtéssel: egy teljesen új hangsor válik szóvá, pl. indulatszók, hangutánzó, hangulatfestő szavak, pl. jaj, brummog, cammog
- mesterséges szóalkotás: nyelvújítási mozgalom

2.2 Külső eredetű szavak

- **Jövevényszavak:** nagy részük igazodik a magyar nyelv hangképzési, hangsúlyozási és szóalkotási szabályaihoz, szócsaládot alapítanak (pl. a szláv halom, a német cukor, a latin angyal), és ezáltal jövevényszóvá válnak. pl. iráni, török, szláv, német, latin, olasz, francia

Főbb jövevényszavaink:

Nyelv	Szavak	Jelentéskörök	Szavak száma a magyar nyelvben
török (óttörök és középkori török is)	bika, ökör, borjú, kecske, disznó, tyúk, gyapjú, sajt, búza, árpa, eke, sarló, tarló, boglya, gyümölcs, alma, körte, dió, szőlő, bor, kender, kút, sátor, szék, bölcső, saru, csat, bársony, gyöngy, gyűrű, tükör, sereg, törvény, tanú, tolmács, bér, kölcsön, bátor, gyáva, táltos, bölcs, boszorkány, bűvöl, bájol, igéz, sárkány, ír, betű, szám, ok, idő, kor	állattenyésztés, mezőgazdaság, berendezési tárgyak, ruházat-ékszerek, tulajdonságok, misztikum	kb. 300 szó
szláv nyelvek	király, ispán, tiszt, paraszt, megye, pénz, kereszt, keresztény, szent, malaszt, zárandok, érsek, karácsony, püspök, szerda, csütörtök, péntek, szombat, rozs, gabona, zab, kalász, barázda, mezsgye, parlag, ugar, kasza, gereblye, széna, abrak, pásztor, patkó, bárány, birka, kakas, jérce, kakas, macska, bodnár, takács, kádár, mézszáros, kovács, ablak, szoba, pince, udvar, asztal, párna, vánkos, dunyha, konyha, kályha, kemence, ebéd, uzsonna, vacsora, szalonna, kolbász, ruha, gatyá, nadrág, család, cseléd, déd, unoka, mostoha, dajka, koma	közigazgatás, tisztségek, keresztény szavak, hétköznapi neveinek egy része, mezőgazdaság, állattenyésztés, foglalkozások, ház körüli dolgok, étkezések, rokoni kapcsolatok	kb. 500 szó

- **Idegen szavak:** napjaink technikai fejlődésével, angol nyelvből, hangzásuk idegen, pl. computer, gyakran nincs magyar megfelelőjük, pl. grapefruit
- **Tükörszók:** sajátos típus, tükörfordítással jönnek létre (pl. állatker, vízésés)